

In deze Telganger:

- Voorwoord
- Verspreidingsonderzoek Muizen
- Meetnet Vleermuis Transecttellingen
- Meetnet Vleermuis Zoldertellingen
- Meetnet Vleermuis Wintertellingen
- Meetnet Hazelmuis
- Meetnet Bever en Otter
- Meetnet Dagactieve Zoogdieren (BMP)
- Meetnet Dagactieve Zoogdieren (konijntellingen)
- Een nieuwe hondachtige in Nederland: de wasbeerhond
- Ziekten bij rode eekhoorns?
- Nieuw! NEM Nieuwsbrief
- Wat leeft er in jouw tuin?
- Agenda

Foto: Hazelmuis / © Ruud Foppen

Het Netwerk Ecologische Monitoring is een reusachtig bouwwerk met een groot aantal afzonderlijke meetnetten. De meetnetten zijn gebaseerd op door het rijk vastgestelde meetdoelen, die voortkomen uit internationale rapportageverplichtingen (Natura 2000, Habitatrichtlijn, Eurobats) en nationaal beleid (schadesoorten, natuur- en milieukwaliteit, agrarisch natuurbeheer). De meetnetten kennen een grote dynamiek, wat eigenlijk niet zo goed is als je langjarige trends voor ogen hebt. Aangezien rapportageverplichtingen, beleid en budgetten nogal eens wijzigen, vallen er ook meetnetten af en komen er weer nieuwe bij.

Zeven meetnetten gaan over zoogdieren, waarvan drie over vlemmuizen: winter-, zolder- en transecttellingen. Als je dan met je hoofdlamp voorzichtig een ladder van 10 meter hoog opklimt op zoek naar mest en (het liefst) ingekorven vlemmuizen, denk je niet direct aan rapportageverplichtingen, beleid en budgetten. Hoewel, natuurlijk wel aan de in te vullen tel- en objectformulieren en de tijd en geld die je als vrijwilliger in het meetnet steekt... De overige zoogdiermeetnetten zijn meer op soortniveau ingestoken: hazelmuis, bever-otter, dagactieve zoogdieren en muizen (braakballen). Veel belangrijker waarschijnlijk is de 'thrill' om die soorten tegen te komen waar je naar op zoek bent of een soort die je niet had verwacht. Of het contact met je medetellers of de eigenaren / beheerders waar je mee te maken krijgt. De geweldige verhalen over het 'vlemmuizenbal' elke avond boven het altaar, waar de koster zelf voor op de eerste rij gaat zitten. Soms hoor je dan dat juist die kerk, waar je steeds grote aantallen vlemmuizen telt, op de nominatie staat voor sloop. Dat

steekt ... Een andere ervaring hadden onze studenten Roel en Jurriën, die in de provincie Utrecht een inhaalslag doen voor de zoldertellingen. Bij een kerk die redelijk 'op slot' zat voor vogels en vlemmuizen, kregen ze de enthousiaste vraag wat er gedaan kon worden om juist meer vlemmuizen over de vloer te krijgen en of ze zo vriendelijk wilden zijn daarvoor een advies op te stellen. Bescherming als spin-off van je telling!

Vergeet ook niet het veiligheidsaspect ... Niet elke ladder is zo betrouwbaar dat je erop omhoog kunt en ook de houten looppaden op de zolders zijn niet altijd even betrouwbaar. Bij Roel en Jurriën was het de enthousiaste sleutelbewaarder zelf die vooruithollend van het pad aftuimelde tussen de koepels. Zelf werd ik vorige week tijdens een vlemmuiskastencontrole besprongen door een duitse herder ... ook geen prettige ervaring. Tot overmaat van ramp strandde ik met m'n auto in het zand ... Die ladder was wel erg zwaar om het terrein rond te sjouwen en met de auto reden die bospaden best goed. Totdat ik moest keren ... Gelukkig redde de redacteur van de Telganger me uit de brand (waarvoor dank). De moraal van dit verhaal: ga goed voorbereid op pad, neem geen risico's, zorg dat je tenminste met z'n tweeën bent en 'safety first'! Bij twijfel niet klimmen of springen. Tja, zoogdiermonitoring is toch van een ander kaliber dan een vlinderroute of een planten-pq....

Succes en veel plezier bij de tellingen en vergeet niet je ervaringen in te sturen voor de Telganger!

Hans Hollander,
Projectleider NEM-zoogdieren

Verspreidingsonderzoek Muizen

Pluizen toont trends in muizen

Al jarenlang verzamelt de Zoogdierverseniging gegevens over muizen en spitsmuizen door middel van braakballen. Inmiddels zijn de data van bijna 8000 braakbalpartijen in de database opgenomen, met een respectabel aantal prooien dat de miljoen overstijgt. De meeste braakbalpartijen zijn van kerkuilen afkomstig en daarnaast vooral van ransuilen en bosuilen. Deze braakbalgegevens zijn nuttig om de verspreiding van muizen in Nederland in kaart te brengen. Voor de komende nieuwe Atlas van de Nederlandse Zoogdieren wordt daarvan dan ook dankbaar gebruik gemaakt.

Voor de 6-jaarlijkse rapportages van de Habitatrichtlijn is het nodig om de verspreiding van enkele muizensoorten te volgen, maar daarnaast ook de landelijke trend. De noordse woelmuis staat op bijlage II en IV van deze richtlijn en waterspitsmuis en dwergmuis zijn aangewezen als typische soorten van bepaalde habitattypen. Om deze soorten te volgen willen we braakbalgegevens gebruiken.

Aan braakballen kleven echter enkele problemen om uit de prooiersten per partij een trend te kunnen halen. In de eerste plaats is de mate waarin een bepaalde soort wordt gevangen en in een braakbalpartij terecht komt mede afhankelijk van het aantal prooien dat

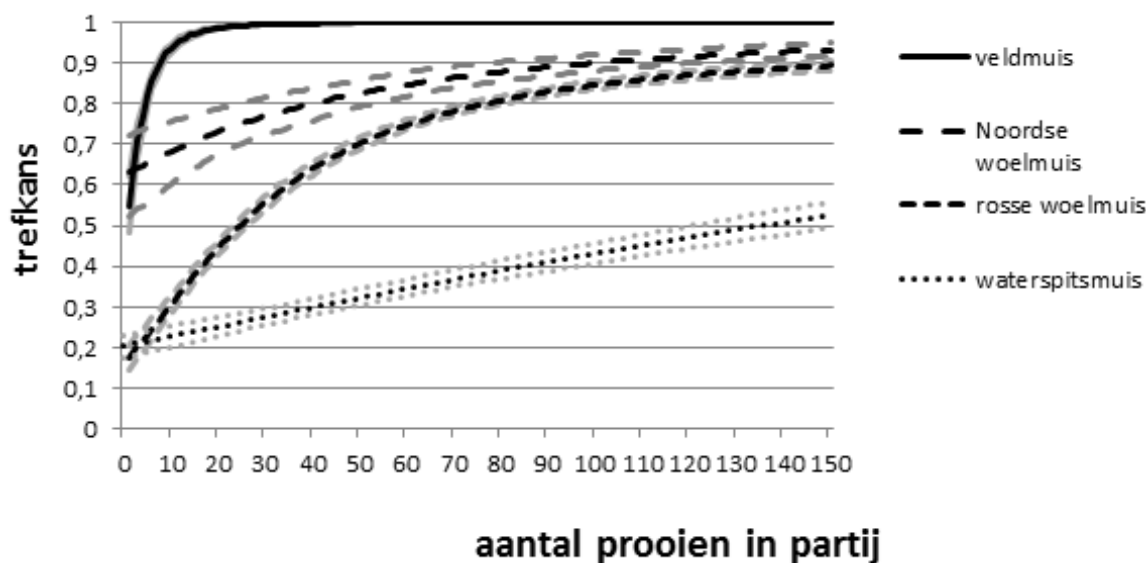
Verspreidingsonderzoek Muizen

van andere soorten wordt gevangen. In een goed veldmuizenjaar is het aandeel van andere soorten lager, zelfs als de aantallen van deze soorten in het veld ongewijzigd zijn gebleven. Dat maakt vooral het bepalen van aantalstrends moeilijk; bij het bepalen van trends in verspreiding is dit probleem kleiner en daar mikken we dan ook op. Andere problemen zijn dat de kans om een muizensoort in een partij te vinden afhangt van de grootte van de onderzochte braakbalpartij en van de uilensoort; ransuilen houden bijvoorbeeld niet zo van spitsmuizen. Eigenlijk zijn dit allemaal trefkanskwesaties, dat wil zeggen dat het gaat om de kans op het al of niet aantreffen van een soort doordat een andere muizensoort te overdadig aanwezig is, de braakbalpartij te klein is of de uil de verkeerde soort.

Gelukkig is er tegenwoordig een oplossing voor trefkanskwesaties in verspreidingsgegevens. Zogenaamde 'occupancy modellen' houden rekening met de trefkans van een soort bij het vaststellen of de soort wel of niet voorkomt op een locatie. Deze modellen bestaan uit twee logistische regressiemodellen, één submodel om de aan- en afwezigheid op locaties te beschrijven en een tweede submodel om wel of niet waarnemen te beschrijven in het geval de soort aanwezig is. Bij de toepassing van een occupancy model voor de braakballen-data hebben we de grootte van de onderzochte partijen en de uilensoort (wel of niet kerkuil) als covarianten opgenomen. Meer details over de statistische methode staan in het artikel dat inmiddels aan het wetenschappelijke Journal Mammal Review is aangeboden.

Inhoudelijk was er echter een complicatie. Occupancy modellen hebben herhaalde metingen in hetzelfde jaar op dezelfde locatie nodig, zodat trefkansen zijn te bepalen. Als locaties gelden voor ons 1x 1 kmhokken waaruit gegevens van een partij braakballen aanwezig is. Van zo'n locatie is doorgaans maar 1 partij braakballen per jaar beschikbaar, omdat er hooguit 1 kerkuilpaartje broedt. We hebben dit opgelost met een truc: we splitsen de partijen simpelweg in tweeën, waarbij de ene helft als herhaling dient van de andere helft. Mooier zou zijn om elke braakbal als herhaling op te vatten, maar er waren maar weinig partijen met informatie per afzonderlijke braakbal. Van een klein aantal partijen waren de prooien per braakbal wel bekend en die zijn gebruikt om te bepalen of daarmee dezelfde trends naar voren kwamen als met onze truc. Dat was het geval.

Zoals verwacht blijkt de trefkans sterk af te hangen van de grootte van de partij en van de algemeenheid van een soort. Na 10 prooien heb je vrijwel altijd wel een veldmuis te pakken, maar een noordse woelmuis of rosse woelmuis kan in een partij van 50 prooien geheel ontbreken, ook als de soort op de locatie voorkomt (zie figuur 1). De aanwezigheid van een waterspitsmuis is nog lastiger vast te stellen: zelfs na pluizen van een partij van 150 prooien is nog niet duidelijk of de soort ergens echt niet voorkomt of is gemist. Occupancy modellen houden hiermee rekening bij het vaststellen van de trends in verspreiding.

Figuur 1: De trefkans (met betrouwbaarheidsinterval) van kleine zoogdieren is afhankelijk van het aantal prooieresten in een partij braakballen. De veldmuis heeft een hoge trefkans en wordt al bij een kleine aantal prooieresten aangetroffen. De waterspitsmuis heeft een lage trefkans en zelfs bij een groot aantal prooieresten kan de soort 'worden gemist'.

Verspreidingsonderzoek Muizen

Tenslotte, alle braakbal-data van de Zoogdierverseniging sinds 1995 zijn geanalyseerd met behulp van de nieuwe methodiek. Uiteindelijk bleken 3 van de 11 onderzochte soorten sinds 1995 vooruit te zijn gegaan in het aantal bezette km-hokken, dus in verspreiding: rosse woelmuis, huisspitsmuis en dwergmuis. Dat de eerste twee soorten zijn toegenomen kwam niet onverwacht: rosse woelmuizen hebben hun verspreiding uitgebreid in bosjes langs snelwegen, maar hebben ook elders nieuwe gebieden gekoloniseerd. De huisspitsmuis heeft o.a. een paar Waddeneilanden aan zijn verspreidingsgebied toegevoegd in de laatste jaren. Dat ook dwergmuis is toegenomen hadden we niet direct verwacht; wellicht heeft deze soort geprofiteerd van de verruiging van een aantal natuurgebieden. Bij de andere soorten vonden we geen statistische bewijzen van toe- of afname, ook niet bij noordse woelmuis en waterspitsmuis.

De resultaten vinden we bemoedigend en geven een flinke steun in de rug van de braakbalmetingen. De komende jaren willen we dit nog verder uitbouwen en kijken of we de jaarcijfers kunnen verbeteren door elk jaar gericht op gewenste locaties braakballen te verzamelen. Vorig jaar zijn er richtlijnen opgesteld welke locaties in potentie heel belangrijk zijn voor het meetnet Verspreidingsonderzoek Muizen. Dit zijn o.a. locaties met noordse woelmuis, maar ook locaties waar waterspitsmuis, grote bosmuis en ondergrondse woelmuis gevonden kan worden. De verzamelaars van braakballen zullen hier apart over worden geïnformeerd.

Arco van Strien (CBS), Dick Bekker en Maurice La Haye

GEZOCHT: braakbalpluizers!

Ruim 12 jaar geleden is gestart met het project 'Onderzoek naar de verspreiding van muizen en spitsmuizen met behulp van braakbalanalyse'. Door het pluizen van braakballen van uilen worden gegevens verzameld over de verspreiding van (bijna) alle in Nederland voorkomende soorten muizen en spitsmuizen. In het bijzonder van de noordse woelmuis en waterspitsmuis, maar ook van schaarse soorten als veldspitsmuis, ondergrondse woelmuis en grote bosmuis.

Voor dit project worden vooral braakballen van kerkuilen onderzocht. Kerkuilen hebben namelijk geen voorkeur voor bepaalde groepen (spits) muizen, waardoor alle soorten zijn terug te vinden

Foto: Huisspitsmuis / © Wesley Overman

Foto: Dwergmuis / © Wesley Overman

in de braakballen. Daarom kunnen de aangetroffen prooi-soorten (en hun onderlinge verhouding) als maatgevend gelden voor de prooidieren die aanwezig zijn binnen het jachtgebied van de betreffende uil. Dit jachtgebied is gemiddeld beperkt tot een gebied met een straal van één kilometer rond de nestlocatie.

Deel je gegevens en stuur ze op!

Door nieuwe statistische technieken is het nu ook goed mogelijk om de braakballen van andere uilen-soorten te gebruiken.

Het maakt niet uit wat je pluist, als je maar pluist en de gegevens doorstuurt aan de Zoogdierverseniging. Door het aanleggen van één groot databestand wordt het namelijk mogelijk om trends in het voorkomen van kleine zoogdieren te volgen. Gaan soorten vooruit of juist achteruit. Draag je steentje bij door braakballen te verzamelen en/of te gaan pluizen!

Al het uitgeplozen materiaal (of de verzamelde braakballen) kunnen gratis worden opgestuurd naar het Bureau van de Zoogdierverseniging. Het Bureau van de Zoogdierverseniging probeert vervolgens iemand te vinden om de braakballen uit te pluizen. Heeft u zelf geplozen? Dan worden de schedelresten

Verspreidingsonderzoek Muizen

gecontroleerd en zal een reactie worden gegeven op de zelf uitgevoerde determinaties. Bent u al een ervaren pluizer? Des te beter, dan is controle niet nodig en worden de gegevens direct toegevoegd aan het databestand. Minder ervaren? In het begin zijn sommige soorten lastig, maar naarmate u langer pluist gaat het (gewoonlijk) steeds gemakkelijker en hoeft er steeds minder te worden gecontroleerd.

Het materiaal wordt overigens opgeslagen voor eventuele latere controles; zowel de verzamelaars van de braakballen als de pluizers ontvangen de resultaten retour.

Doordat het aanbod aan braakballen groter is dan het aantal pluizers, zijn wij zijn op zoek naar vrijwilligers die het leuk vinden om vanuit huis braakballen uit te pluizen of ervaren pluizers die een extra partij willen analyseren. Geen ervaring? Geen probleem, braakballen pluizen is eenvoudig te leren en anders zoeken we een mede-pluizer met meer ervaring in de buurt.

Benodigde kennis: eenvoudig te leren.

Tijdsinspanning: afhankelijk van de ervaring en de grootte van de te pluizen partij.

Uitvoering: individueel of in een groep.

Hulpmiddelen: loep, pincet, tandenborstel,

schuifmaat, tabellen en formulier. Deelnemers krijgen begeleiding en determinatietabellen. Er zijn schedels en kaakjes van de verschillende soorten beschikbaar om te vergelijken.

Weet u een nest- of roestplaats van kerkuilen, ransuilen of bosuilen en wilt u voor ons de braakballen verzamelen of wilt u ons pluizers-team versterken? Neem dan contact op met ons! Let op, veel locaties met kerkuilen worden al gecontroleerd door regionale of provinciale werkgroepen. Vraag altijd na of op deze locaties al wordt verzameld.

Van deelnemers aan het meetnet hopen wij dat ze meerdere jaren beschikbaar zijn.

Aanmelden voor het meetnet kan via het aanmeldformulier op <http://www.zoogdiervereniging.nl/node/444>

Meer informatie over het verspreidingsonderzoek muizen is te vinden op <http://www.zoogdiervereniging.nl/node/725>

Maurice La Haye,

Landelijk coördinator Verspreidingsonderzoek Muizen

Meetnet Vleermuis Transecttellingen

Eind 2012 is het Bureau van de Zoogdiervereniging in opdracht van het Ministerie van EZ gestart met een nieuw meetnet: NEM Vleermuis Transecttellingen (VTT). In 2013 is de pilot afgerond en dit jaar wordt het meetnet verder uitgebreid. Het meetnet geeft informatie over de populatieontwikkeling van vier soorten vleermuizen die we in andere meetnetten nog niet goed kunnen volgen. Uitgangspunt is automatische detectie en opname van vleermuisgeluiden tijdens het rijden van transecten met de auto.

Het meetnet is opgezet om de aantalsontwikkeling te volgen van laatvlieger, gewone en ruige dwergvleermuis en rosse vleermuis. Daarnaast is het ook de bedoeling om informatie te verkrijgen over het verspreidingsgebied van andere vleermuissoorten. De tellingen worden uitgevoerd door teams van vrijwilligers die per team een batdetector in bruikleen krijgen.

De transecten voor 2014 zijn net afgelegd. De data moeten nog door de deelnemers in het invoerportal

worden ingevoerd en vervolgens worden geanalyseerd. Daarom nu geen overzicht van de resultaten. Die presenteren we in het voorjaar van 2015 in de volgende Telganger.

Nieuwe teams

In 2014 is het meetnet uitgebreid met vijf nieuwe teams die transecten afleggen bij Roermond, Venlo, Eindhoven, Wageningen en de Friese meren. Na een instructiedag in april zijn zij aan de slag gegaan met het uitzetten van de transecten. Na het afleggen van oefenritten en het maken (en opsturen) van enkele testopnames, zijn de routes nu vastgelegd. We zijn erg benieuwd wat deze nieuwe transecten gaan opleveren aan gegevens.

Ook volgend jaar willen we weer nieuwe teams toevoegen aan het meetnet. Zoals een nieuwe deelnemer het verwoordt:

“Deelname aan het NEM VTT meetnet biedt mij en de andere teamleden de mogelijkheid om de interesse voor vleermuizen (weer) op te pakken. Daarbij is het zinvol om mee te werken aan een landelijk project,

Meetnet Vleermuis Transecttellingen

waarbij je de kans hebt om een nieuwe techniek – de Batlogger – te gebruiken en daarnaast de vrijheid hebt je eigen omgeving met dit apparaat te verkennen en zo je kennis over vleermuizen kunt vergroten. Je kunt mee doen in je eigen gebied, met een beperkte voorkennis en met de software Batexplorer kun je vleermuisgeluiden zelf eigen maken. Met onze inzet als team hopen we dan ook een goede bijdrage te kunnen leveren aan het VTT-project en als individu verwachten we door dit project de eigen vleermuis kennis sneller op een hoger niveau te kunnen brengen.”

Upload portal

Met de nieuwe versie van Batexplorer zijn een hoop verbeteringen aangebracht die (ook) het Bureau van de Zoogdierversening had gevraagd aan Elekon. Onverwachts was de exportfunctionaliteit van Batexplorer veranderd. Het uploadportal is daar vervolgens op aangepast. Daarnaast hebben we enkele andere veranderingen in het portal aan laten brengen, zodat het gemakkelijk in gebruik wordt. Deelnemers ontvangen per email meer informatie hierover.

De toekomst

Met nu negen teams (meer dan vijftig deelnemers!) is het meetnet definitief uit de pilotfase. Stilzitten is er gelukkig niet bij: begin 2015 gaan wij weer aan de slag om te bekijken in welke regio de volgende transecten kunnen komen. Zo bouwen we het meetnet verder uit.

Daar hoort natuurlijk ook bij dat we de portal weer verder verbeteren. Enkele zaken waar we nu aan

denken zijn bijvoorbeeld de mogelijkheid om meerdere waargenomen soorten per opname makkelijk op te laden en/of een opmerkingen veld bij de routes en tellingen. Suggesties van de deelnemers horen we graag zodat we die mee kunnen nemen! Met twee jaar aan data van de teams die in 2013 zijn gestart en de data van de nieuwe teams is er voldoende data om samen met het CBS een aantal zaken nader uit te gaan zoeken. Tenslotte zijn nu al 27 transecten afgelegd! Maakt de starttijd voor het rijden van transecten veel uit? Is het beter om per tijdseenheid de activiteit te bekijken en te vergelijken, of per gereden afstand, of per kilometerhok? Wat is de meest robuuste methode? Hoeveel variatie is er eigenlijk tussen de twee gereden rondes per transect. Kortom: de statistische verwerking van de data wordt ter hand genomen. Stap voor stap komen we beter te weten hoe nu eigenlijk gaat met gewone en ruige dwergvleermuis, laatvlieger en rosse vleermuis.

Dank

Het opzetten (en blijven draaien) van een nieuw meetnet, met gebruik van een relatief nieuwe techniek, gaat niet zonder geduld, flexibiliteit, enthousiasme, kennis en inzet van de vrijwilligers die mee doen. Daarom willen wij hen allemaal bedanken!

Meer weten? Vragen? Suggesties? Mail neeltje.huizenga@zoogdierversening.nl of kijk op onze website <http://www.zoogdierversening.nl/node/1476>

Marcel Schillemans,
Landelijk coördinator Meetnet Vleermuis
Transecttellingen

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

Het NEM Vleermuizen Zoldertellingen meetnet geeft de trends van de populatieontwikkelingen van ingekorven vleermuis en de grijze grootoorvleermuis. Daarnaast wordt de verspreiding van verschillende soorten onderzocht. De gegevens worden door vrijwilligers verzameld. Het meetnet is sinds 2007 onderdeel van het NEM, maar maakt dankbaar gebruik van reeds eerder verzamelde gegevens van grijze grootoorvleermuizen en ingekorven vleermuizen.

Zolders jaarlijks bezoeken?

Zolders waarop de grijze grootoorvleermuis en ingekorven vleermuis worden aangetroffen kunnen het best jaarlijks bezocht worden om kwalitatief goede gegevens te verzamelen voor het monitoren

van de aantallen. Andere zolders kunnen eens in de drie tot vijf jaar worden bezocht om een goed beeld te verkrijgen van de verspreiding.

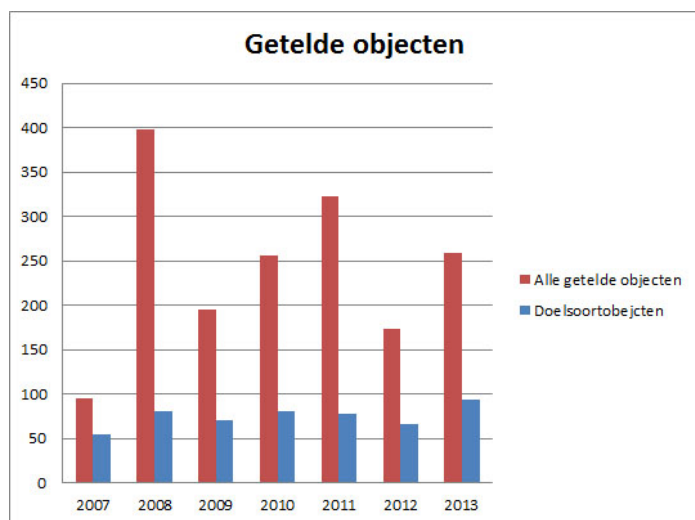
Het telseizoen 2014 is voorbij. De gegevens beginnen bij ons binnen te komen. De komende tijd zijn we bezig die te verwerken. Daarom in deze Telganger een samenvatting van het seizoen 2013.

Aantal bezochte objecten en getelde vleermuizen

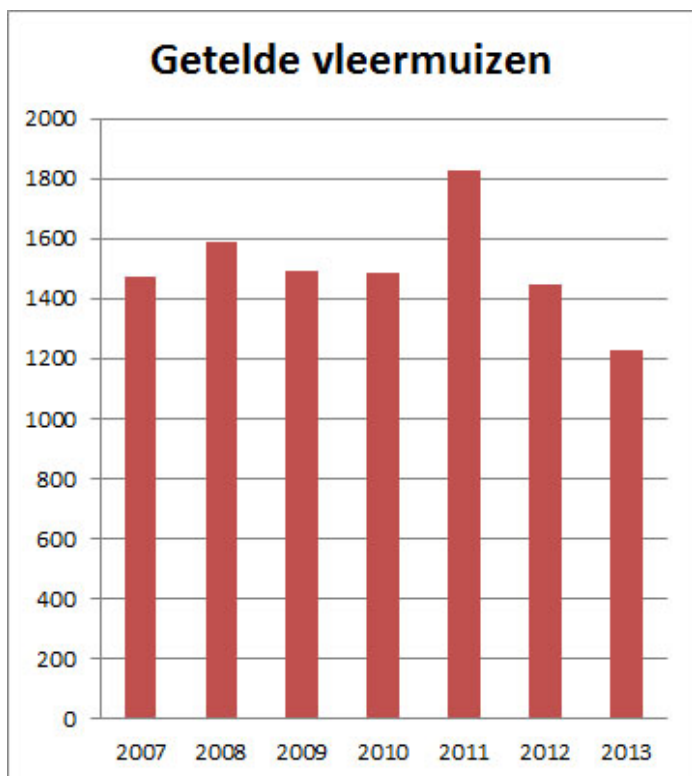
In 2013 zijn meer dan 250 objecten geteld, een forse stijging ten opzichte van 2012 (figuur 1). Dat is voor een belangrijk deel het gevolg van de actie in Limburg door twee stagiaires die vooral naar verblijven voor de grijze grootoorvleermuis hebben gezocht en de zoektocht naar nieuwe verblijven van de ingekorven

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

vleermuis, om de in 2012 grotendeels zoekgeraakte groep dieren van klooster Lilbosch terug te vinden. In het totaal zijn iets meer dan 1200 dieren geteld, een daling ten opzichte van 2012 (figuur 2), ondanks dat er meer objecten geteld zijn. De nieuwe objecten zijn grotendeels objecten met relatief weinig of geen vleermuizen.

Figuur 1: Aantal bezochte objecten binnen het meetnet Zoldertellingen Vleermuizen in heel Nederland in de periode 2007-2013.

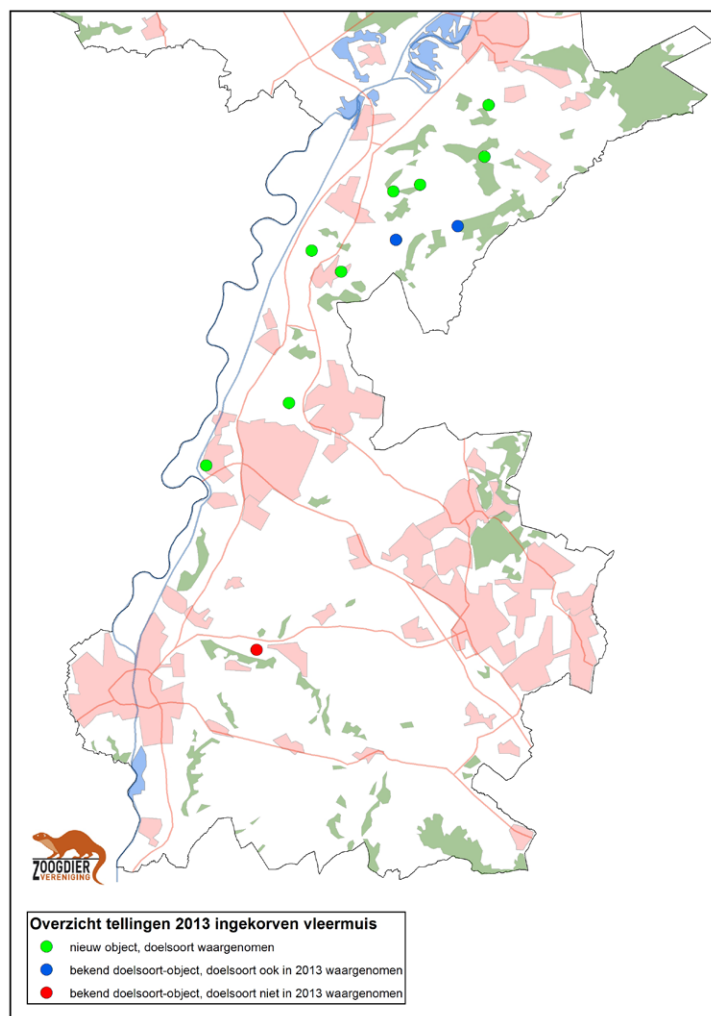

Figuur 2: Aantal getelde vleermuizen binnen het meetnet Zoldertellingen Vleermuizen in heel Nederland in de periode 2007-2013.

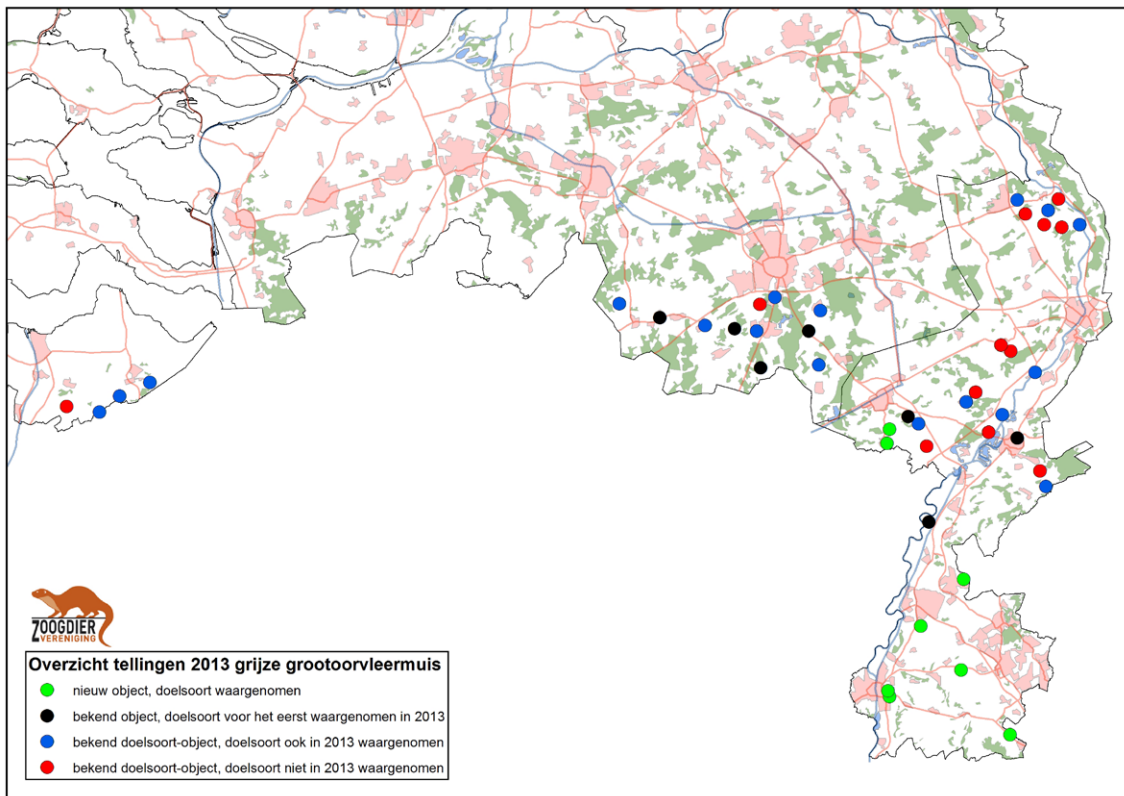
Doelsoorten

Kerk- of torenzolders of andere objecten waarin ooit een grijze grootovleermuis en/of een ingekorven vleermuis is aangetroffen, worden als 'doelsoort-objecten' gezien. Jaarlijkse telling van deze objecten is belangrijk om de populaties goed te kunnen monitoren. Figuur 1 laat het aantal getelde doelsoort-objecten zien sinds 2007. In 2013 kon het Bureau van de Zoogdierverseniging acht nieuwe doelsoort-objecten toevoegen als gevolg van de gerichte zoekactie naar verblijven van de ingekorven vleermuis (figuur 3) en 15 nieuwe doelsoort-objecten voor de grijze grootovleermuis (figuur 4) in Limburg en Noord-Brabant.

Ondertussen kennen we een groot aantal objecten waar de grijze grootovleermuis en/of de ingekorven vleermuis voorkomt of voorkwam (figuur 5). Hoe meer objecten we van de doelsoorten kennen en tellen, hoe betrouwbaarder de trends. Ook als er geen dieren meer worden aangetroffen.

Figuur 3: Overzicht van de ligging van objecten die in 2013 zijn bezocht en waar ooit een ingekorven vleermuis is aangetroffen.

Figuur 4: Overzicht van de ligging van objecten die in 2013 zijn bezocht en waar ooit een grijze grootoorvleermuis is aangetroffen.

Overige soorten

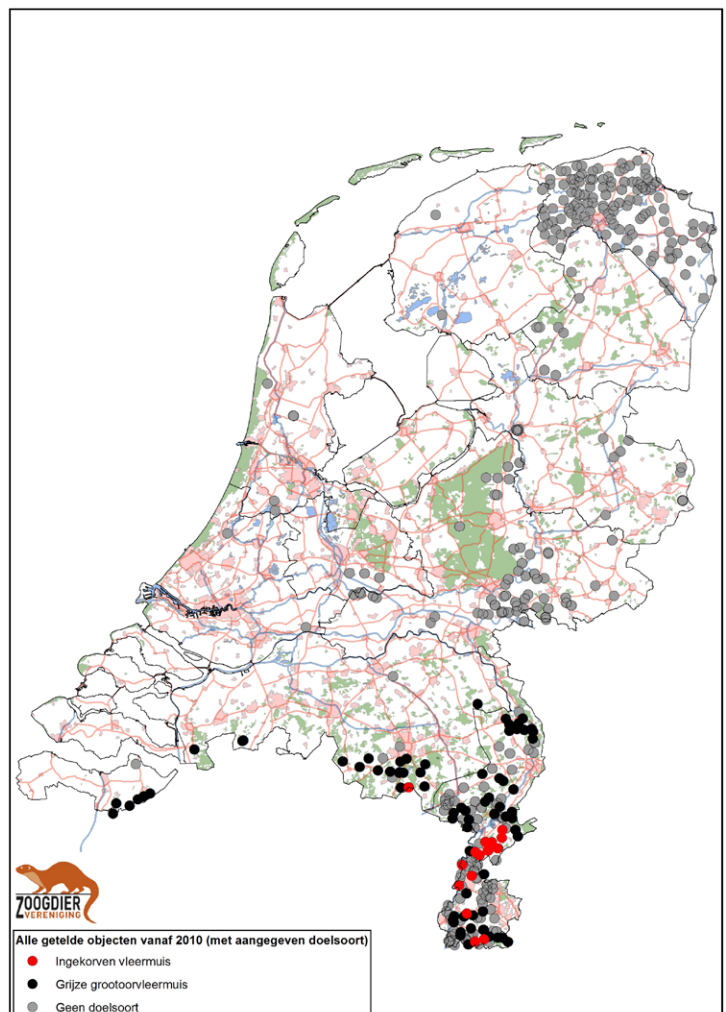
Binnen het meetnet worden ook andere soorten geteld (zie figuur 5 voor de ligging van alle objecten). Figuren 6 en 7 geven de aantallen per soort. Laatvliegers en grootoorvleermuizen zijn goed vertegenwoordigd, maar de aantallen per soort vertonen jaarlijks grote variatie.

De gegevens van de niet-doelsoorten zijn met name van belang voor verspreidingsdata (daarover meer in de volgende telganger).

Tellers gezocht

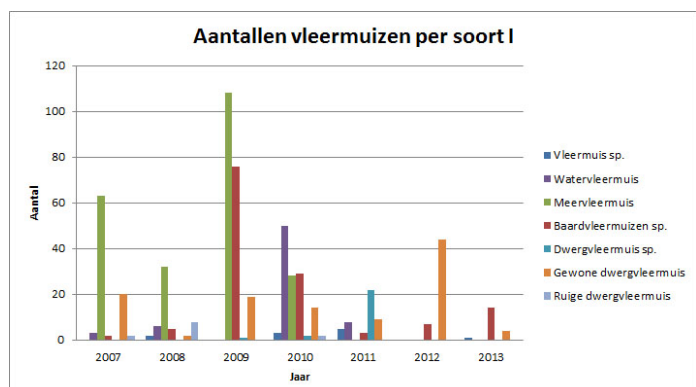
Er zijn nog veel zolders en torens waarvan niet bekend is of er vleermuizen verblijven of waar wel vleermuizen van bekend zijn, maar die al langere tijd niet geteld worden. Heb jij tijd en zin om deel te nemen en zo het meetnet uit te breiden? Meld je dan aan via de website; <http://www.zoogdiervereniging.nl/node/1656>, of mail naar neeltje.huizenga@zoogdiervereniging.nl

Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken en opsturen, is dit meetnet niet mogelijk. Wij willen hen daarom van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan. Wij staan open voor ideeën of suggesties voor uitbreiding of ondersteuning van het meetnet. Aarzel daarom niet en neem contact met ons op via neeltje.huizenga@zoogdiervereniging.nl of marcel.schillemans@zoogdiervereniging.nl

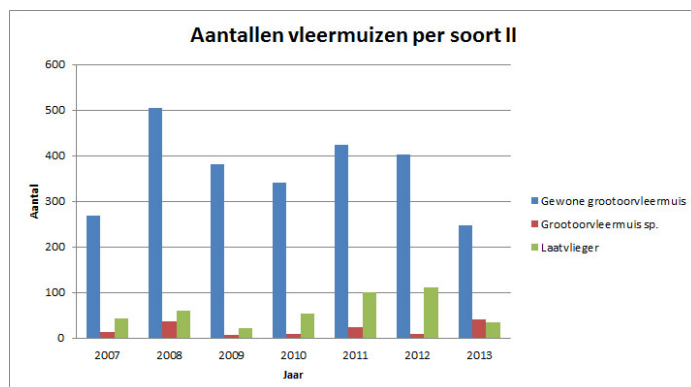
Figuur 5: Overzicht van de ligging van bezochte objecten binnen het Meetnet Vleermuis Zoldertellingen in de periode 2010-2013.

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

Figuur 6: Aantal getelde vleermuizen per soort in heel Nederland binnen het Meetnet Vleermuis Zoldertellingen in de periode 2007-2013.

Het meetnet Vleermuizen Zoldertellingen is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de trends en indexen te bepalen. Het Ministerie van Economische Zaken maakt het meetnet financieel mogelijk.

Figuur 7: Aantal getelde vleermuizen per soort in heel Nederland binnen het Meetnet Vleermuis Zoldertellingen in de periode 2007-2013.

Tom van der Meij (CBS) en Marcel Schillemans, Landelijk coördinator Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

Meetnet Vleermuis Wintertellingen

Het Meetnet Vleermuis Wintertellingen is het langst lopende monitoringsmeetnet voor zoogdieren in Nederland. Jaar na jaar kruipen tellers midden in de winter in donkere, vochtige en klamme ruimtes om de aanwezige overwinterende vleermuizen te tellen. Daarbij worden jaarlijks inmiddels meer dan 15.000 individuen geteld! Een indrukwekkend aantal. Nog leuker om te constateren is de aldoor stijgende trend. Over de jaren heen nemen de aantallen getelde vleermuizen toe. Soms is er een kleine terugval, maar in het algemeen kan geconstateerd worden dat de meeste vleermuizen jaar in, jaar uit in aantal toenemen. Dat is reden om positief te zijn, maar er zijn ook kanttekeningen te plaatsen.

Breder gebruik van gegevens

Het meetnet levert vooral landelijke trends. Bij het beter bestuderen van specifieke regio's of bepaalde typen verblijven, is te constateren dat de trend 'slechts' stabiel is of dat de aantallen (denk aan de baardvleermuizen in de aardappelkelder in Drenthe) zelfs afnemen. Het is erg lastig om de exacte oorzaken van de achteruitgang of stabilisatie te achterhalen. Het kan te maken hebben met onnatuurlijke oorzaken als menselijke verstoring, maar ook met het klimaat. Uit onderzoek van Anne-Jifke Haarsma lijkt bijvoorbeeld naar voren te komen dat de meervleermuis steeds noordelijker overwintert in West-Europa. In het zuiden

wordt daardoor een achteruitgang geconstateerd, terwijl in het noorden een toename wordt gevonden. Het is de uitdaging om de komende jaren de puzzelstukjes bij elkaar te leggen en daarbij (veel) verder te kijken dan de landsgrenzen. De onlangs gepubliceerd 'European Bat Indicator' (rapport te vinden op <http://www.eea.europa.eu/publications/european-bat-population-trends-2013>) is een mooi voorbeeld van het combineren van gegevens uit verschillende landen om op basis van die kennis en informatie trends te gaan berekenen. Het Bureau van de Zoogdierverseniging zal zich de komende jaren actief inzetten om een breder gebruik van de gegevens te stimuleren. Ook alle tellers en waarnemers zijn van harte uitgenodigd om daar een bijdrage aan te leveren. Heb je een goed idee of doe je een mooie (eigen) onderzoek, laat het weten. Publiceer daar over in de Telganger, de VLEN Nieuwsbrief of op Facebook en deel je resultaten!

Kwakkelwinter

De winter van 2013-2014 was heel apart, waarbij de herfst langdurig aanhield en vrijwel geruisloos weer overging in het voorjaar. Van een echte winter is nauwelijks sprake geweest. Het is te verwachten dat de vleermuizen daar ook op gereageerd zullen hebben. Globaal gezien lijken de aantallen de afgelopen winter inderdaad wat lager te zijn geweest.

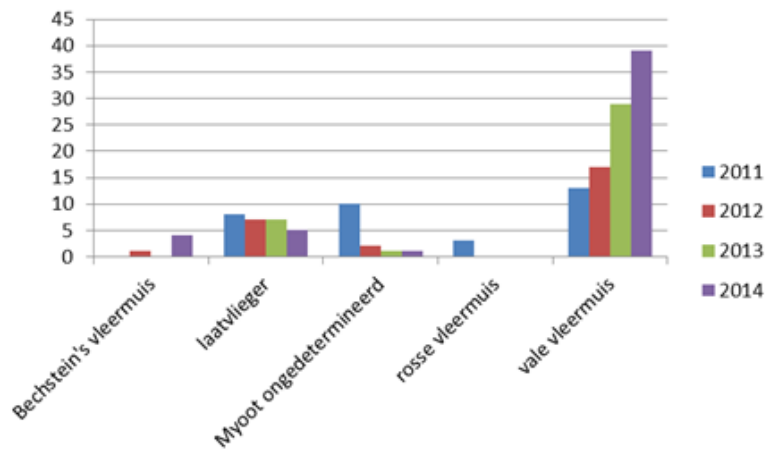
Meetnet Vleermuis Wintertellingen

In 2013: 16.685 exemplaren, tegen 15.041 exemplaren in 2014. Mogelijk heeft een deel van de vleermuizen op andere plekken overwinterd en was er geen noodzaak om de 'traditionele' winterverblijven op te zoeken. Tegelijkertijd is er altijd een (kleine) achterstand in het aanleveren van data, dus wellicht zullen de aantallen uiteindelijk nog wat hoger uitvallen. Het is dan ook beter en eerlijker om naar de indexen te kijken. De indexen houden rekening met ontbrekende gegevens, waardoor de indexen een beter beeld geven van de voor- of achteruitgang.

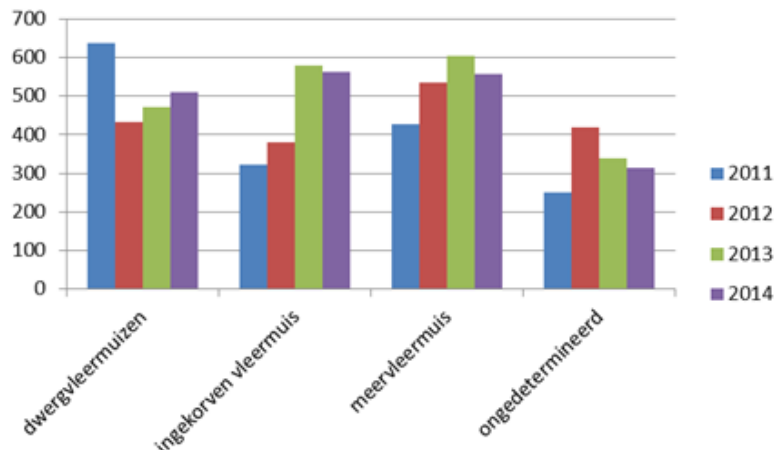
Aantal of index?

Een goed voorbeeld van 'elkaar tegensprekende resultaten' is de vale vleermuis. In 2014 werden voor het eerst sinds jaren weer flinke aantallen geteld

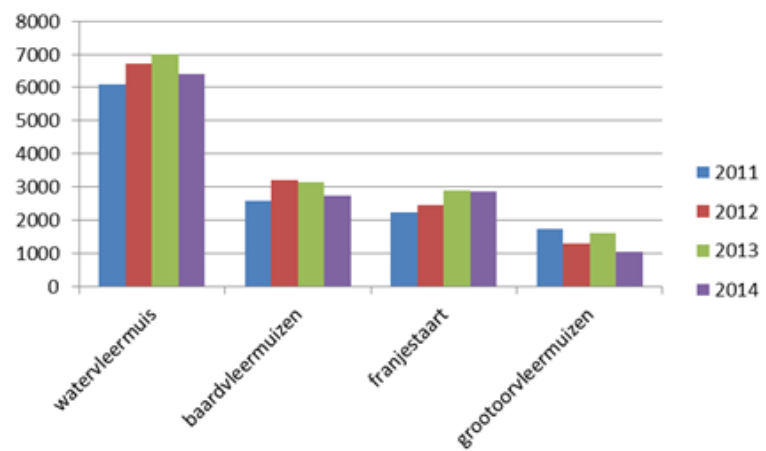
(39 ex.!), doordat een aantal mergelgroeves weer toegankelijk waren. De tellingen konden daardoor weer eens echt fysiek plaats vinden. Tegelijkertijd, laat de index een (kleine) terugval zien. Puur op basis van het aantal zou gesteld kunnen worden dat de soort in 2014 toegenomen is, de index laat een veel genuanceerder beeld zien. Nota bene, zelfs de index zegt niet alles. Het geeft puur de trend van de aantallen overwinterende (vale) vleermuizen in getelde winterobjecten in Nederland. Het geeft geen informatie over bijvoorbeeld de grootte van de zomerpopulatie en bovendien hebben we nauwelijks informatie over de herkomst van 'onze' individuen. Kortom, voldoende (onderzoeks)wensen voor de komende jaren.

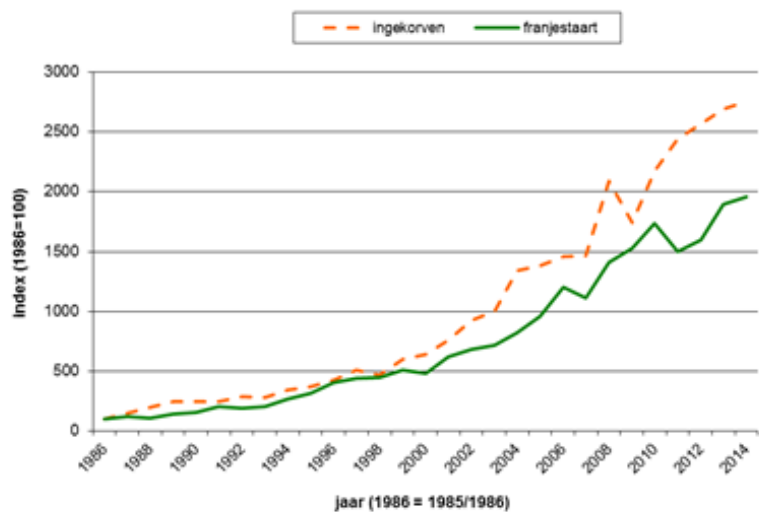
Figuur 1: Aantallen individuen (geen index) van 'zeldzaam getelde' soorten in winterverblijven (minder dan 50 getelde individuen).

Figuur 2: Aantallen individuen (geen index) van de 'schaarse getelde' soorten in winterverblijven (minder dan 700 getelde individuen).

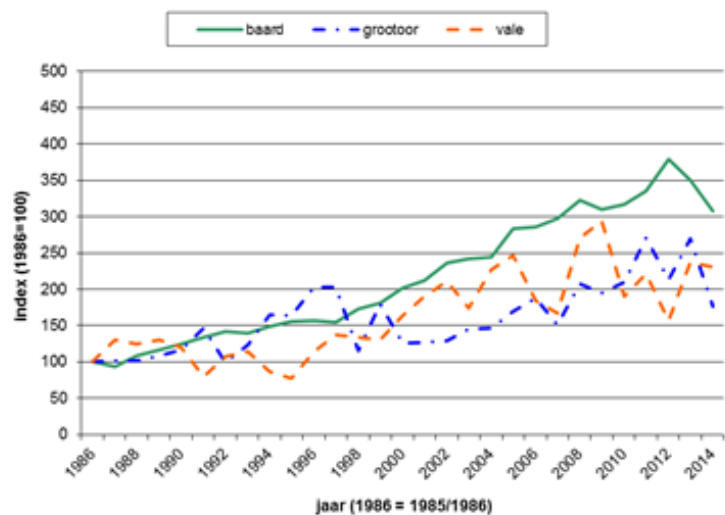

Figuur 3: Aantallen individuen (geen index) van de 'regelmatige getelde' soorten in winterverblijven (minimaal 1000 getelde individuen).

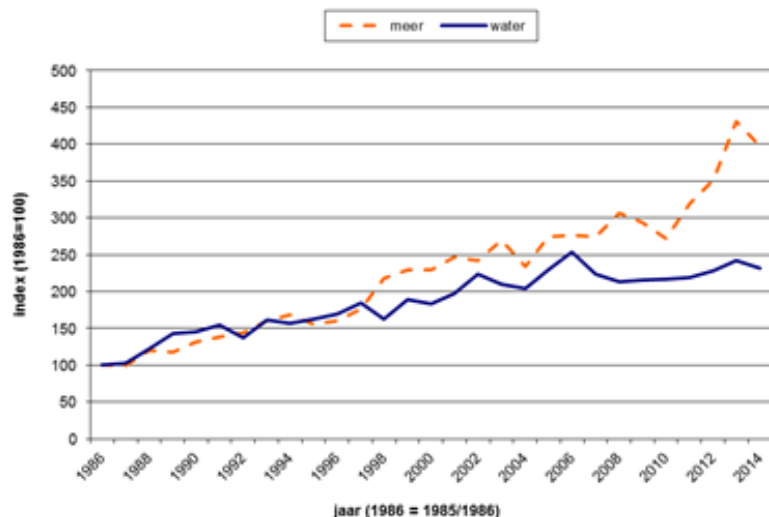

Figuur 4: Index ontwikkeling van de ingekorven vleermuis en de franjestaat in de periode 1986-2014.

Meetnet Vleermuis Wintertellingen

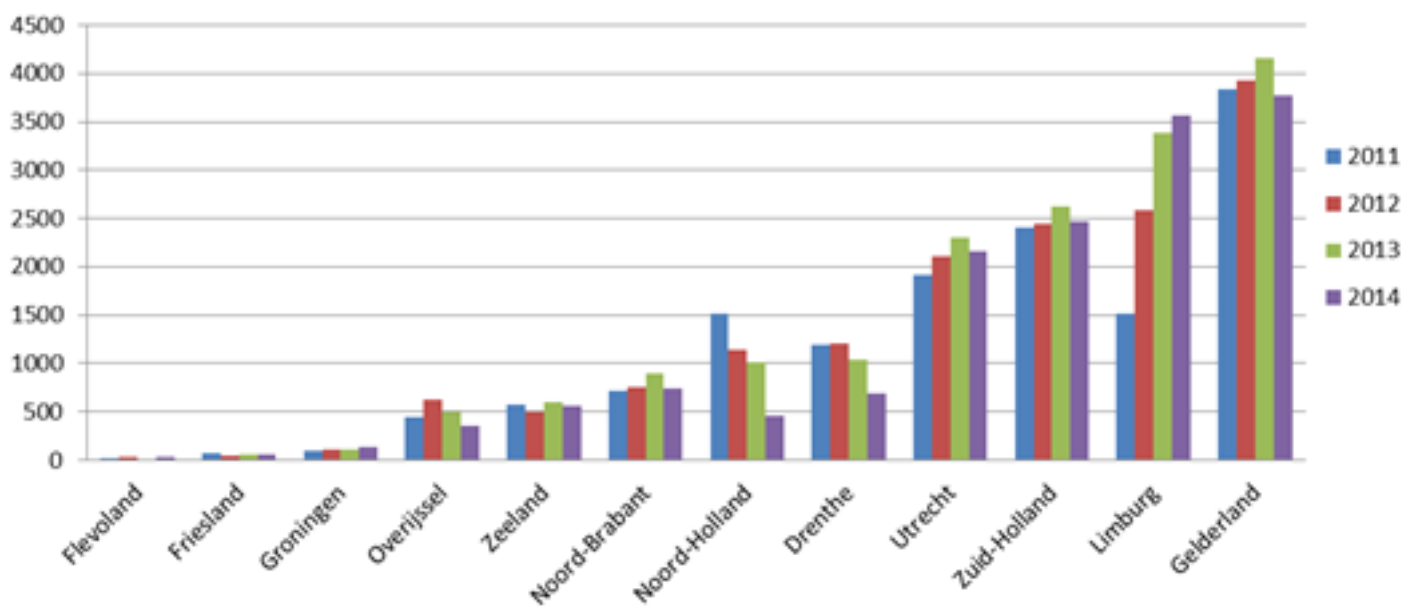

Figuur 5: Index ontwikkeling van de baardvleermuis (*M. mystacinus* en *M. brandtii*), gewone grootoorvleermuis en de vale vleermuis in de periode 1986-2014.

Figuur 6: Index ontwikkeling van de meervleermuis en de watervleermuis in de periode 1986-2014.

Aantal getelde vleermuizen in winterverblijven per provincie

Figuur 7: Aantallen getelde vleermuizen per provincie in de periode 1986-2014.

Aantallen per provincie

Traditiegetrouw worden in de Telganger ook altijd de aantallen getelde vleermuizen per provincie weergegeven. In figuur 7 is het totaaloverzicht te vinden. Afgelopen winter 2013-2014 was de provincie Gelderland wederom de koploper, maar de (kleinere) aantallen in de andere provincies zijn eveneens van groot belang voor het meetnet. Vermeldingswaardig is dat in Flevoland tegenwoordig jaarlijks zo'n 30 dieren worden geteld. Wie weet zijn er nog wel meer verblijven te vinden, denk bijvoorbeeld eens aan kieren in viaducten, duikers of andere 'onverwachte' plekjes.

Ongewenste verstoring

Tenslotte nog een laatste oproep. Het afgelopen seizoen is gebleken dat sommige winterverblijven voor vleermuizen meerdere malen per winter worden betreden. Dat kan zijn doordat tellers meerdere telrondes houden, voor onderzoeksdoeleinden, voor educatie doeleinden, ten behoeve van rondleidingen of wat dan ook. Wees je ervan bewust dat extra bezoeken betekent dat er extra verstoring optreedt en dat je daarmee de tellingen beïnvloedt (als het extra bezoeken buiten de telperiode zijn) en dat je daarmee de vleermuizen schaadt. Wees daarom altijd

Meetnet Vleermuis Wintertellingen

zeer terughoudend met extra bezoeken en regel een (extra) flora- en fauna-wet ontheffing voor als de extra bezoeken toch noodzakelijk worden geacht. Op het proco-overleg (het provinciaal coördinatoren overleg) zal meer aandacht worden besteedt aan de gevolgen van extra tellingen en de invloed op de getelde aantallen en de vleermuizen zelf.

We wensen jullie een uitstekend tel-seizoen en zien de resultaten graag vanaf 16 februari 2015

binnenstromen, op papier, per mail of op welke andere wijze dan ook, maar graag wel op tijd. Hoe eerder de gegevens binnen zijn, hoe sneller de team-leden er mee aan de slag kunnen. Wacht dus niet te lang met opsturen en doe deze 'vervelende administratie' direct na het tellen. Jullie blij, wij blij.

Tom van der Meij (CBS) en Maurice La Haye, Landelijk coördinator Meetnet Vleermuis Wintertellingen

Meetnet Hazelmuis

Index Hazelmuis in 2013 op gemiddeld niveau

Jaarlijks worden in Zuid-Limburg hazelmuisnesten geteld. De nesten zijn indicatief voor de aanwezige aantallen dieren, zodat aan de hand van de tellingen de hazelmuispopulatie in Nederland is te volgen. De verwachting was dat 2013 beter zou worden dan 2012.

Een gemiddeld 2013

In 2013 zijn door 12 hoofdtellers in totaal 218 nesten langs 45 transecten gevonden. De afgelopen jaren zijn 'we' (tellers, waarnemers, NEM-team, beheerders, etc.) gewend geraakt aan zulke aantallen, maar feitelijk zijn dit prachtige aantallen die laten zien dat actief, soortgericht beheer, heel effectief kan zijn. Dankzij alle tel-inspanningen wordt dat mooi in beeld gebracht! Ook uit de nieuwe index-berekeningen van het CBS blijkt dat de index weer op een gemiddeld niveau staat. Beter dan in 2012, maar onder het topjaar van 2011. Vanaf het begin van het meetnet is gelukkig nog altijd sprake van een significante toename van de index.

2014 een topjaar?

Jaren met meer dan 200 nesten zijn inmiddels niet meer ongewoon, maar in de echte topjaren (2007 of 2011) worden soms bijna 400 nesten gesteld. De verwachtingen over 2014, het huidige telseizoen, zijn hooggespannen. In Vlaanderen (in het prachtige onderzoeksgebied van Goedele Verbeylen van Natuurpunt) zijn zelfs vrouwtjes aangetroffen met 3 worpen en jaarlingen die ook zelf al een worp hebben geproduceerd. Bij knaagdieren zoals de Hazelmuis kan de populatie dan hard toenemen, mogelijk dat er dus weer een topjaar in het verschiet ligt! Op de Slaapmuizen-dag van 6 september had u er meer over kunnen horen..... Volgend jaar weer een nieuwe kans!

Nieuw telformulier

Alle tellers zullen het inmiddels gezien hebben: er is een nieuw telformulier ingevoerd. We hopen dat

Foto: Hazelmuis / © Ruud Foppen

het nieuwe formulier duidelijker en overzichtelijker is, bovendien wordt er minder informatie gevraagd. Op het oude formulier werd erg veel extra informatie gevraagd over de nesten (status, hoogte, doorsnede, bevestiging, etc.). Voor de tellingen in het kader van het NEM zijn deze gegevens niet van belang en in de praktijk bleken veel waarnemers deze informatie anders te interpreteren, waardoor de gegevens

Meetnet Hazelmuis

sowieso moeilijk bruikbaar waren. Omdat de tellingen voorop staan, is besloten de in te vullen informatie op het telformulier te beperken tot het nestnummer en de coördinaten. Het enige wat is gehandhaafd is de 'status' van het nest en de informatie over eventuele zichtwaarnemingen van hazelmuizen. Door deze wijzigingen is het formulier naar onze mening een stuk overzichtelijker geworden. Voor de tellers die toch extra informatie willen opschrijven (let op: daar kunnen/doen wij dus verder niets mee!), is er voldoende extra ruimte voor aantekeningen en opmerkingen elders op het formulier. En wees gerust, ook oude formulieren worden door ons gewoon verwerkt.

Bij het uitkomen van deze Telganger zullen veel tellers waarschijnlijk al een eerste ronde hebben gelopen. We hopen op een succesvolle 2e ronde met veel nesten!

Neem bij vragen gerust contact op met het Bureau van de Zoogdierverseniging of zet eens een berichtje in het Gliridae-forum (<https://groups.yahoo.com/neo/groups/gliridae-limburg/info>)

Samenwerking

Voor de bescherming van de Hazelmuis in Limburg werkt de Zoogdierverseniging nauw samen met andere organisaties: Dienst Landelijk Gebied (DLG), de provincie Limburg, Adviesbureau Natuurbalans, Stichting Ark, Natuurpunt Studie (Vlaanderen), IKL, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Het Limburgs Landschap.

Tom van der Meij (CBS) en Maurice La Haye, Landelijk coördinator Hazelmuis

Meetnet Bever en Otter

In het voorjaar van 2012 heeft het Bureau van de Zoogdierverseniging de opdracht van het ministerie van EZ gekregen om verspreidingsgegevens over bever en otter te verzamelen.

Meetnet over Nederland uitgerold

In drie jaar tijd werden alle waterschappen benaderd om deel te nemen aan het verzamelen van bevergegevens en het doorgeven van ottersporen in nieuwe gebieden. Alle waterschappen hebben aangegeven mee te willen werken, waarmee sinds 2014 heel Nederland door het meetnet wordt gedekt.

Inventarisatie bever

Sporen van bever (vraatsporen, geurmerken, burchten, holen, legers, dammen, beverkanalen) zijn doorgaans goed te herkennen en gemakkelijk te vinden. Een aantal leden van CaLutra volgt al enkele jaren 'hun bevers'. Daarnaast leveren de medewerkers van de waterschappen gegevens, want zij kunnen relatief eenvoudig en zonder grote tijdsinspanning achterhalen waar bevers voorkomen.

Inventarisatie otter

Hoe anders is dit voor de otter. De sporen van de otter (vraatsporen, uitwerpselen, holen, glijbanen) zijn doorgaans veel lastiger te vinden en herkennen dan sporen van de bever. Bij de otter zou het de medewerkers van de waterschappen veel tijd kosten om een compleet beeld van de verspreiding binnen hun werkgebied te verkrijgen.

De waterschapsmedewerker kan wel fungeren als 'waakhond' om te achterhalen of er überhaupt otters aanwezig zijn. Treft een medewerker sporen van otter aan op tot dan toe onbekende locaties, dan zal het waterschap het Bureau van de Zoogdierverseniging inlichten, dat vervolgens contact opneemt met CaLutra om met behulp van haar leden via gerichte inventarisatie duidelijk te krijgen van welk deel van een watersysteem de otters gebruik maken.

Ottercursus en handleiding

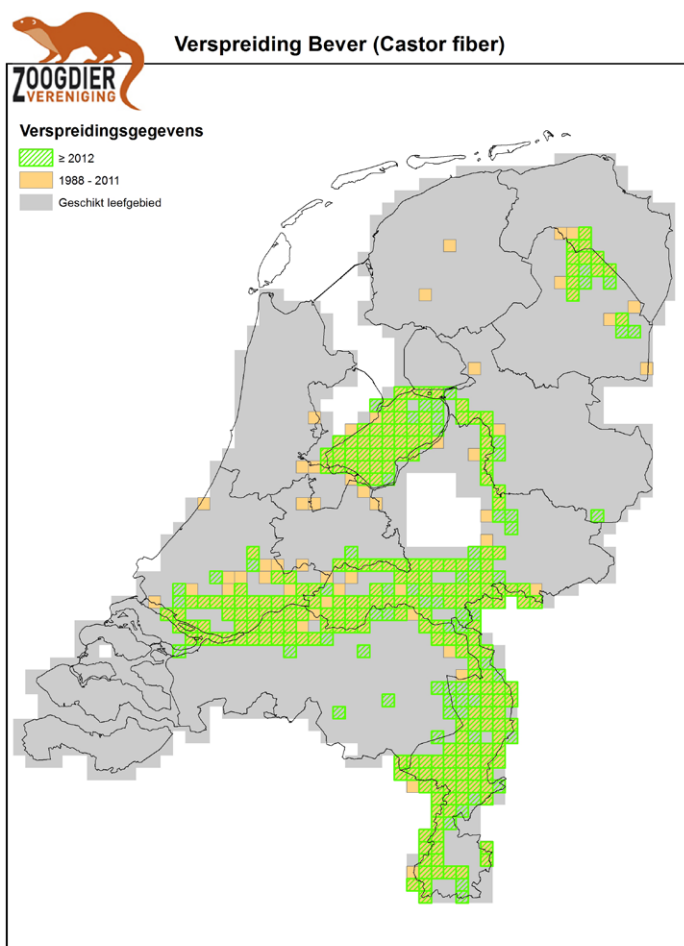
Om mensen te leren hoe ze ottersporen kunnen herkennen zijn in de winter van 2013/2014 vier ottercursussen gegeven door Freek Niewold. In totaal hebben ruim 50 personen deze cursus gevolgd. Inmiddels is er zoveel kennis binnen het meetnet dat nieuwe deelnemers opgeleid kunnen worden door mee te lopen met deelnemers die al langer mee doen. Om ervoor te zorgen dat iedereen op de juiste wijze inventariseert is in 2012 een handleiding samengesteld die te downloaden is van onze website.

Verspreiding bever

In figuur 1 staat de verspreiding van de bever weergegeven op het niveau van 5x5 kmhokken tot en met 2013. Het grootste deel van de bevers leeft in en rond de uitzetgebieden Biesbosch, Flevoland (ontsnapt vanaf 1991 en bijgezet in 1996), Limburgse Maasvallei (vanuit buitenland binnengezwommen vanaf 1992 en bijgezet in 2002/2004), Gelderse Poort (vanaf 1994), en Drenthe/Groningen (vanaf

2008). Vanuit deze uitzetgebieden wordt met name het rivierengebied bevolkt. In Limburg bezetten de bevers steeds meer beeksystemen. Zo wordt de Geul, met enkele onderbrekingen, tot aan de Belgische grens door bevers bevolkt. Opvallende uitbreiding heeft plaatsgevonden in Drenthe en op de grens van Limburg en Brabant. Inmiddels staan de bevers ook op de drempel van Zeeland. Daarnaast doken er in 2013 bevers op in Twente (Buurserbeek) en Brabant (Dommel). Van de bever in Twente zijn foto's beschikbaar, maar daarna is er niets meer van het dier vernomen.

In 2014 is er weer een bever opgedoken in Friesland (ook in 2011, maar weggevangen) en ook langs de Vecht in het oosten van Overijssel dook een bever op.

Figuur 1: Verspreiding van bever in de periode 1988-2013 op 5*5 km-hok niveau.

Toename in verspreiding bever

De toename in het aantal kilometerhokken met beversporen is opvallend (figuur 2). Daaruit komt goed naar voren dat de bever toeneemt in verspreiding. Het ontbreken van de jaren 2009 en 2010 heeft te maken met een verminderde opgave van

hokken met beversporen en is daarom weggelaten. De start van het meetnet in 2012 (gegevens verzameld over 2011) is ook duidelijk herkenbaar. Vanwege de toename in het aantal hokken met sporen mag aangenomen worden dat ook het aantal dieren toeneemt. Aangezien in grote delen van Nederland nog geschikt habitat aanwezig is, wordt verwacht dat de groei in verspreiding (en dus aantallen) verder doorzet. Dankzij herinrichting van beeksystemen en natuurontwikkeling wordt het landschap zelfs steeds geschikter voor bevers.

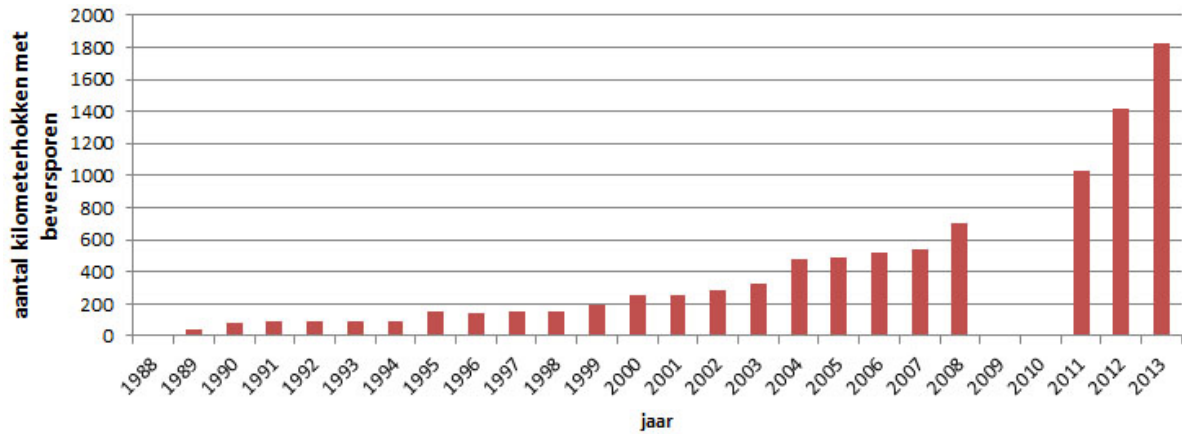
Limburg is de provincie waar de meeste kilometerhokken met sporen van bevers aan te treffen zijn (figuur 3). Andere provincies met veel bevers zijn Gelderland, Flevoland, Noord-Brabant en Zuid-Holland. De toename over de laatste drie jaar is het grootst in Gelderland. Alleen in Zeeland, Noord-Holland en Friesland kwamen in 2013 geen bevers voor. Zoals eerder aangegeven is er in 2014 een bever opgedoken in Friesland. Het is slechts een kwestie van enkele jaren voordat de bever in alle provincies vaste voet aan de grond heeft.

Verspreiding otter

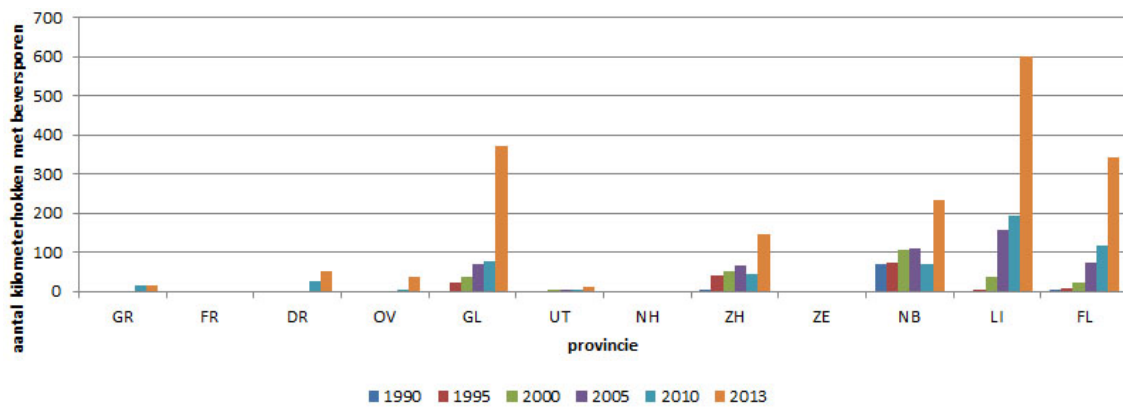
In figuur 4 staat de verspreiding van de otter weergegeven op het niveau van 5x5 kmhokken van 2002 tot en met begin 2014. De otter werd aan het begin van deze eeuw uitgezet in het Fries/Overijssels plessengebied. Vanuit dit uitzetgebied bevolkt de otter in toenemende mate omliggende aangrenzende gebieden. Maar ook verder weg vestigen zich op kleine schaal uitgezette otters of nakomelingen van uitgezette otters. De meest opvallende recente vestigingen zijn in Nieuwkoopse Plassen (twee dieren), de Gelderse Poort en bij de Blauwe Kamer.

Toename in verspreiding otter

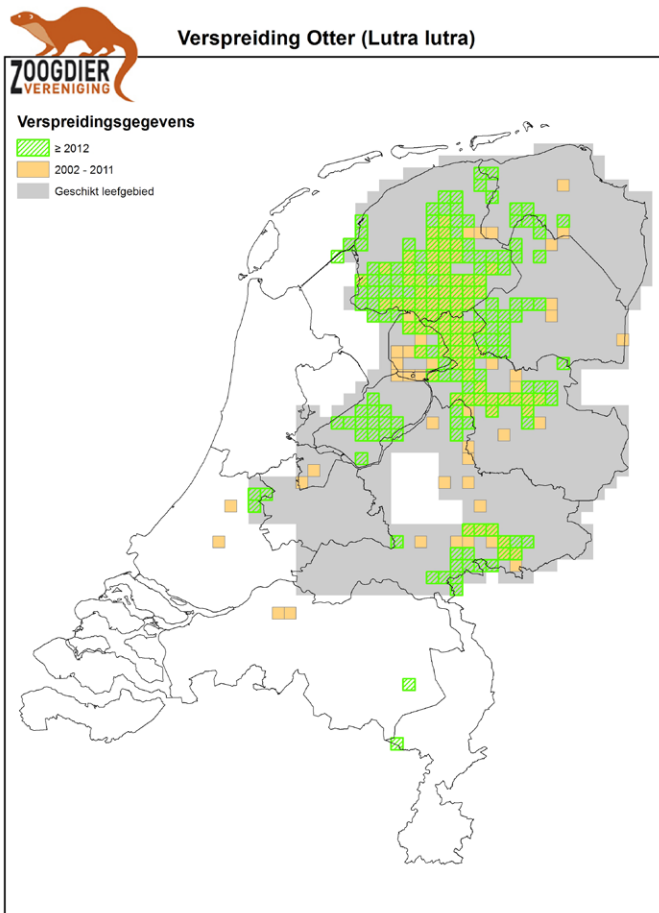
Net als de bever neemt de otter toe in verspreiding (figuur 5) en daarmee hoogstwaarschijnlijk ook in aantal. Hoewel bij de bever de kennis over het aantal bezette kilometerhokken compleet of nagenoeg compleet is, zal dat bij de otter geheel anders zijn. Zijn verborgen levenswijze zal ervoor zorgen dat het aantal kilometerhokken met otters onderschat wordt. Het aantal bezette kilometerhokken lijkt in 2014 in vergelijking met het voorgaande jaar afgenomen, maar dat komt waarschijnlijk omdat 2014 nog niet voorbij is.

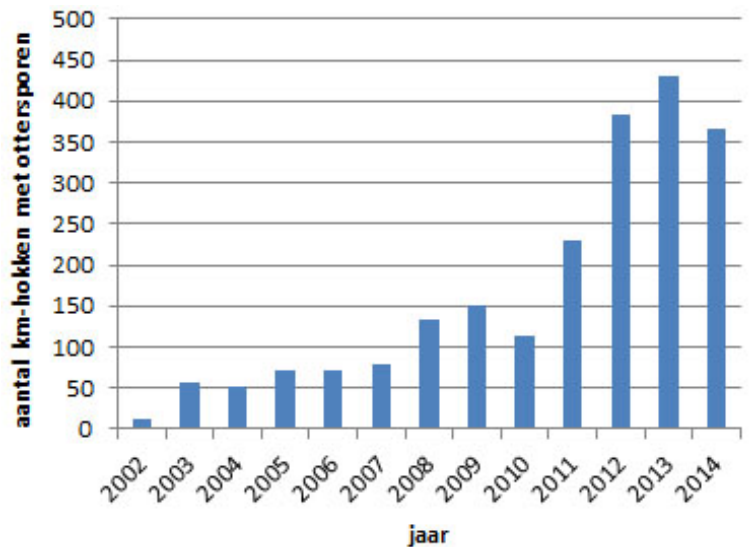
Figuur 2: Ontwikkeling in het aantal kilometerhokken in Nederland met beversporen in de periode 1988-2013. De jaren 2009 en 2010 ontbreken omdat er deze jaren een verminderde opgave was van hokken met beversporen.

Figuur 3: Ontwikkeling in het aantal kilometerhokken met beversporen per provincie in de periode 1990-2013.

Figuur 4: Verspreiding otter 2002-begin 2014 op 5*5 km-hok niveau.

Figuur 5: Ontwikkeling in het aantal kilometerhokken in Nederland met ottersporen in de periode 2002-begin 2014.

Meetnet Bever en Otter

Binnen het meetnet kunnen we nog hulp gebruiken bij het inventariseren van gebieden op de aanwezigheid van otters. Mocht je zin en in de winter tijd hebben om deel te nemen om dit magnifieke dier in kaart te brengen, meld je dan aan via onze website.

Zonder de hulp van de vrijwilligers van CaLutra en de medewerkers van de waterschappen is dit meetnet

niet mogelijk. Het Bureau van de Zoogdierverseniging wil hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan.

Vilmar Dijkstra,
Landelijk coördinator Meetnet Bever en Otter

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (BMP)

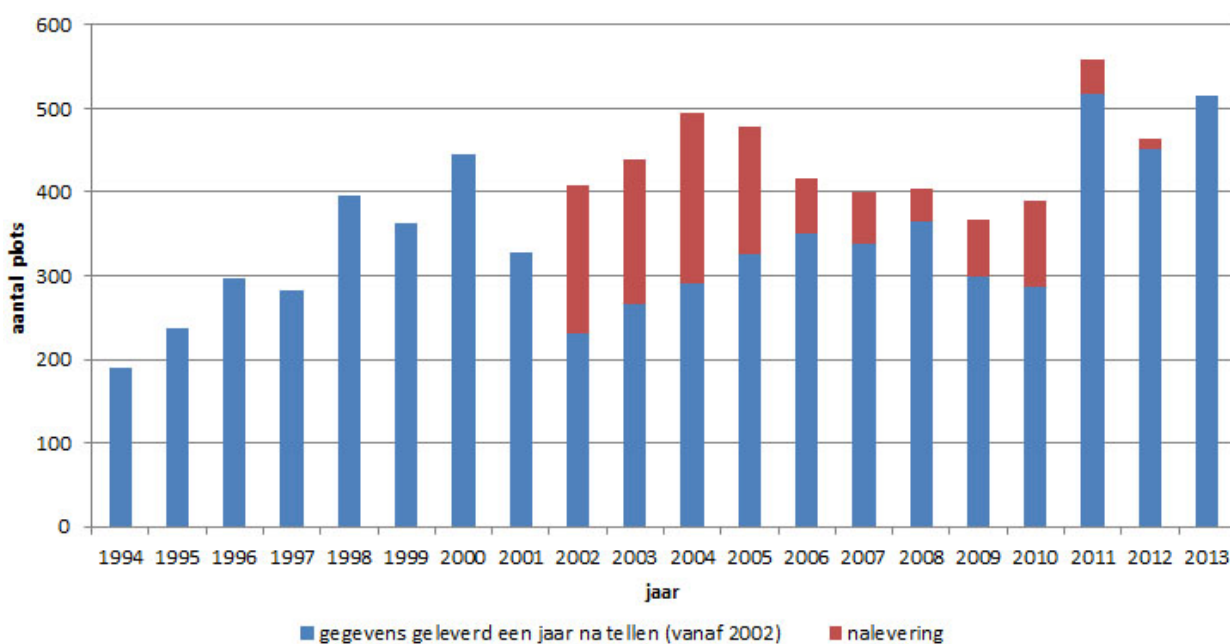
Elk voorjaar zijn er weer veel vogeltellers van SOVON die ook de zoogdieren tellen die zij in hun telgebied tegenkomen. Dankzij die tellingen is het mogelijk om veranderingen in de populatie van een aantal algemeen voorkomende soorten 'dagactieve zoogdieren' te volgen. Dit telproject voor zoogdieren is alweer vele jaren onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring. Hier bespreken we de resultaten tot en met 2013.

Aantal en ligging van de plots

In de periode 1994-2013 werden vanuit ruim 1630 plots over één of meerdere jaren gegevens over zoogdieren ingestuurd. In figuur 1 valt direct op dat sinds 2011 het aantal doorgegeven tellingen flink is toegenomen. Dat was ook zeer welkom aangezien van 2004 tot 2010

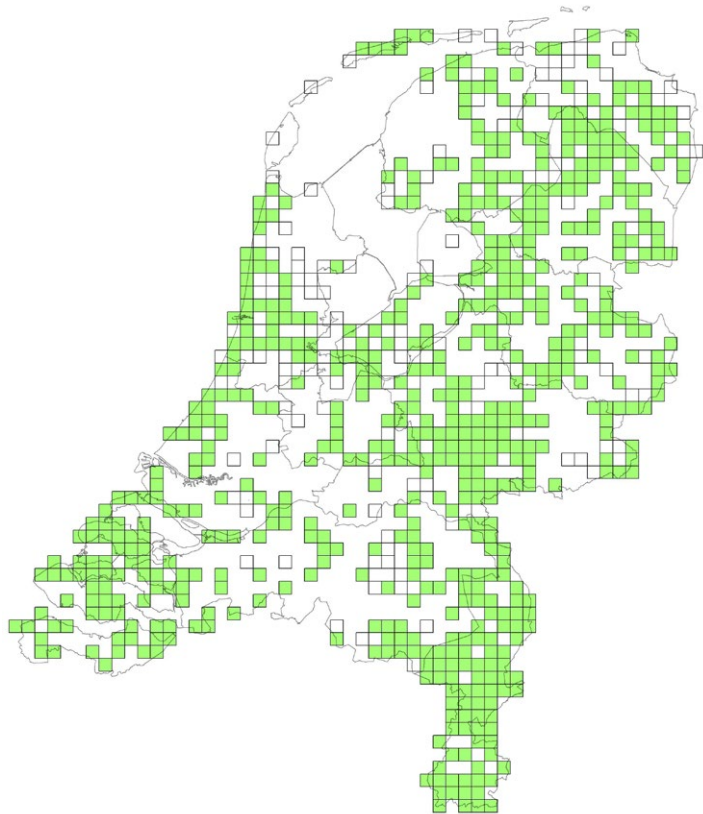
het aantal getelde plots gestaag afnam. Vooral de vereenvoudigingen bij het doorgeven van tellingen via de website van Sovon hebben er waarschijnlijk voor gezorgd dat meer mensen weer zoogdiergegevens hebben ingevoerd. De afname in 2012 heeft te maken met bezuinigingen in de provincie Limburg, waardoor circa 70 plots niet meer geteld worden. In 2013 blijkt die terugval alweer grotendeels gecompenseerd, terwijl door nalevering van telgegevens het aantal getelde plots in 2013 nog kan toenemen. Het aantal naleveringen van telgegevens lijkt overigens af te nemen. Ook dát heeft waarschijnlijk te maken met de wijzigingen bij de invoer op de Sovon-website.

De verdeling van de plots over Nederland (figuur 2) is goed. Omdat de provincie Limburg is gestopt met

Figuur 1: Aantal plots waarvan over de periode 1994-2013 gegevens zijn binnengekomen. Vanaf 2002 is er een onderscheid gemaakt tussen aanlevering binnen een jaar na het tellen en gegevens die in de jaren daarna zijn binnengekomen.

het eigen vogel- en zoogdiermeetnet is het aantal getelde plots in Limburg behoorlijk afgenomen. Er zijn in Limburg echter ook Sovon-vrijwilligers die zoogdiergegevens doorgeven, dus er blijven wel gegevens uit Limburg komen. Desondanks is het even afwachten wat dit op langere termijn voor gevolgen heeft voor de dekking in Limburg.

Figuur 2: Ligging van de plots waarvan zoogdiergegevens zijn ontvangen over de periode 1994-2013 (wit hokje alleen gegevens van vóór 2005, groen hokje gegevens vanaf 2005).

Indexen

Indexen en trends worden door het Centraal Bureau voor de Statistiek berekend met het programma TRIM. Daarbij wordt – waar mogelijk – ook gecorrigeerd voor over- of onderbemonstering en ontbrekende waarnemingen. Dit levert voor elk teljaar een indexcijfer voor de populatiegrootte, waarbij de getelde aantallen in een bepaald jaar (meestal het eerste teljaar) op 100% wordt gesteld. Ook berekent TRIM een lineaire trendwaarde die de gemiddelde toe- of afname over de reeks van teljaren weergeeft. Met behulp van deze trendwaarde wordt verder bepaald in hoeverre de veranderingen in de populatie van de soort vallen in de categorieën sterke afname, matige afname, stabiel, matige toename of sterke toename. Soms is het niet mogelijk een significante trend te berekenen, bijvoorbeeld omdat de aantallen getelde dieren sterk fluctueren. We noemen de trend dan “onzeker”.

Haas

De afname van de populatie hazen na de start van de tellingen is sinds 2003 omgebogen naar een herstel (figuur 3; n=1205). Over de gehele periode is er landelijk sprake van een stabiele populatie. De laatste 10 jaar is er sprake van een matige toename. In de meeste provincies is de populatie over de periode 1997-2013 stabiel. Uitzonderingen zijn Utrecht en Noord-Brabant met een onzekere trend. Drenthe laat nog steeds een matige afname zien en er is een sterke afname in Flevoland. Het aantal opgaven met hazen in Flevoland is echter erg klein (n=15).

De hogere zandgronden in het noorden van het land laten een matige afname zien terwijl de hogere zandgronden in het zuiden juist een matige toename laten zien.

Konijn

Bij het konijn is sprake van een neerwaartse trend in de beginjaren van de tellingen, waarna de populatie vanaf 2003 weer opkrabbelt (figuur 4, n=801). Deze daling weerspiegelt de effecten van de virusziekte RHD (soms ook afgekort als VHS), die in het begin van de jaren '90 voor het eerst in ons land werd gesignaleerd. Hoewel de indexen de laatste jaren nog niet op het niveau van het startjaar 1997 zitten, is er toch sprake van een stabiele populatie over de periode 1997-2013. Ook in Zuid-Holland en Noord-Brabant is er sprake van een stabiele populatie. Provincies met een matige toename zijn Noord-Holland, Drenthe, Friesland en Limburg. In de provincie Gelderland is nog steeds sprake van een matige afname. In Zeeland is de trend verschoven van een matige afname naar een sterke afname. In de provincies Groningen, Overijssel, Utrecht en Flevoland blijft de ontwikkeling onzeker.

In vergelijking met vorig jaar zijn er in de verschillende fysisch geografische regio's (FGR's) en biotooptypen weinig verschuivingen. De populatie in de duinen kent een matige toename. Ook uit onafhankelijke konijntellingen, door terreinbeheerders in de duinen uitgevoerd, blijkt dat de populatie over de periode 1997-2013 toeneemt (zie figuur 4 en elders in dit nummer). Het vergelijkbare verloop van de indexen tussen de tellingen van BMP en terreinbeheerders is opvallend.

Eekhoorn

De populatie van de eekhoorn is in Nederland over de periode 1996-2013 matig afgenomen (figuur 5, n=399). Vanwege een combinatie van het nagenoeg ontbreken van zaden van beuk en eik in de herfst van 2012 en een lange winter met veel sneeuw in 2012/2013, werd een afname in 2013 al verwacht. De verwachting is dat in 2014 de eekhoornpopulatie zich zal herstellen.

De winter van 2013/2014 was namelijk erg zacht en in de herfst van 2013 was er een redelijke hoeveelheid zaad van eik en beuk. Een eerste aanwijzing dat er in 2014 inderdaad herstel plaatsvindt, is dat het gemiddelde aantal dieren dat per waarneming wordt gemeld via waarneming.nl en telmee.nl in de eerste helft van 2014 hoger is dan in de eerste helft van 2013. Ook deze herfst lijken er veel beukenootjes te gaan komen, waardoor de landelijke populatie in 2015 mogelijk verder herstelt.

Per provincie komen meestal onvoldoende gegevens om op provinciaal niveau betrouwbare trends te bepalen.

Voor de provincies waaruit wél voldoende gegevens komen, blijkt dat er in Gelderland en Noord Holland sprake is van een stabiele trend.

Verder blijkt dat de populatie in Limburg de laatste tien jaar matig is afgenomen en in Zuid Holland zelfs sterk is afgenomen. In naaldbos is de trend nog steeds een matige afname.

Vos

De ontwikkeling van de vos over de periode 1994-2013 is stabiel (figuur 6, n=659). Ook in Drenthe, Zuid-Holland, bos, hoge zandgronden en de duinen is de stand stabiel. Een significant matige afname wordt nog steeds geconstateerd in Gelderland en het stedelijk gebied. Een significant matige toename is te zien in het zeeleigebied en Flevoland. In de andere provincies en in het laagveen, het rivierengebied is de ontwikkeling onzeker. De laatste tien jaar is de populatie in Limburg en Brabant matig afgenomen, terwijl deze in Zuid Holland juist matig is toegenomen.

Ree

De ree is in Nederland in de periode 1994-2013 matig toegenomen (figuur 7, n=1095). Eenzelfde trend wordt geconstateerd voor de provincies Drenthe, Gelderland en Limburg, de FGR's rivierengebied, hoge zandgronden, agrarisch gebied en het biotoop bos. In Zuid-Holland en in de duinen is de toename afgevlakt, maar is er nog steeds sprake van een sterke toename. Opvallend is dat in Noord-Holland juist sprake is van matige afname over de hele periode en de laatste tien jaar zelfs een sterke afname. Het is niet duidelijk in hoeverre de afname van de ree samenhangt met de toename van het damhert. In Friesland, Overijssel, Noord-Brabant en het zeeleigebied is de trend stabiel. In laagveen is er sprake van een matige afname. In Groningen, Utrecht, Zeeland, Flevoland en het stedelijke gebied is onduidelijk hoe het met de ree gaat (onzekere trend).

Egel

De egelpopulatie is over de periode 1994-2013 volgens de tellingen matig afgenomen (figuur 8, n=216). Vanaf 2010 lijkt de egel in een vrije val terecht gekomen te zijn. In de vorige Telganger werd al verwacht, gezien de lange winter van 2012/2013, dat de populatie verder zou afnemen. We horen van meerdere mensen dat ze ook dit jaar weinig (doodgereden) egels waarnemen. Een snel herstel van de populatie lijkt daarmee niet te verwachten.

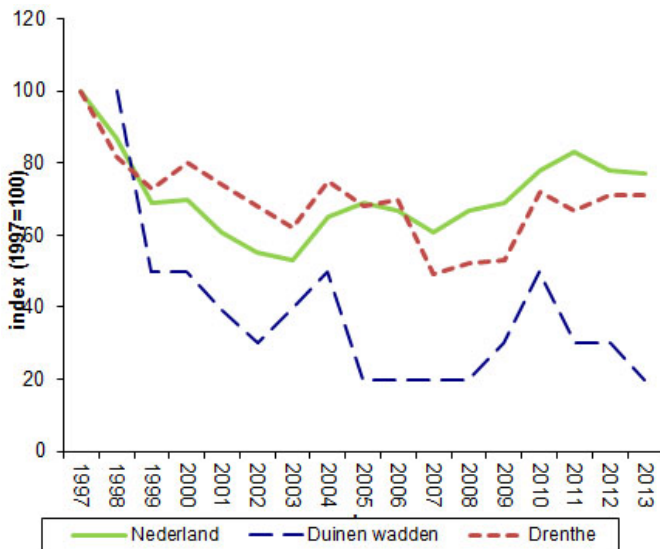
Bunzing, hermelijn en wezel

Van de drie kleine marterachtigen zijn helaas zo weinig telgegevens dat de betrouwbaarheid van trendberekeningen zeer beperkt is. De trends voor hermelijn en bunzing afzonderlijk zijn onzeker. Deze soorten zijn waargenomen in slechts 75 respectievelijk 79 plots, en daarin bovendien niet jaarlijks. Dat maakt de index gevoelig voor invloeden die met toeval te maken hebben. Dit jaar valt wél voor het eerst een significante trend voor de wezel te constateren, zij het nog steeds met een vrij hoge standaardfout. De wezel laat voor de periode 1997-2013 een matige afname zien (figuur 8, n=57). Wanneer we de drie soorten samen nemen, dan mogen we veronderstellen dat het met de andere twee soorten niet veel beter gaat. Voor de drie soorten samen is er namelijk ook sprake van een significant matige afname over de periode 1997-2013 (figuur 8, n=177).

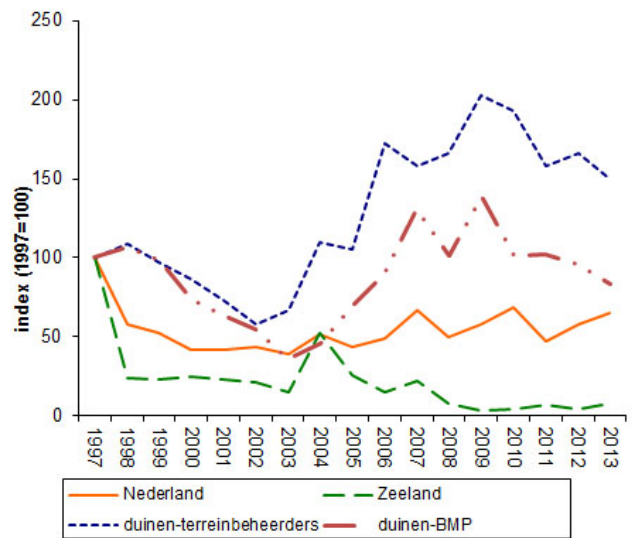
Digitaal invoeren van waarnemingen

Sinds enkele jaren kunnen de waarnemingen van de zoogdieren via de website van SOVON worden doorgegeven. Sinds kort kunnen alle zoogdierwaarnemingen ook via een kaart ingevoerd worden op de website zodat de exacte waarneemplek bekend is. Dit verhoogt de waarde van deze waarnemingen voor het verspreidingbeeld aanzienlijk. We willen alle tellers die tot nu toe de zoogdiergegevens op papier insturen dan ook aanmoedigen om over te gaan tot het gebruik van de invoermogelijkheid via de website. Naast een meerwaarde voor het verspreidingsbeeld is dit ook voordelig in verband met een snellere afhandeling van de waarnemingen en een kostenbesparing binnen het meetnet. Tellers kunnen hun eigen ingevoerde gegevens ook terugzien en op die manier de ontwikkelingen in hun eigen plot(s) volgen.

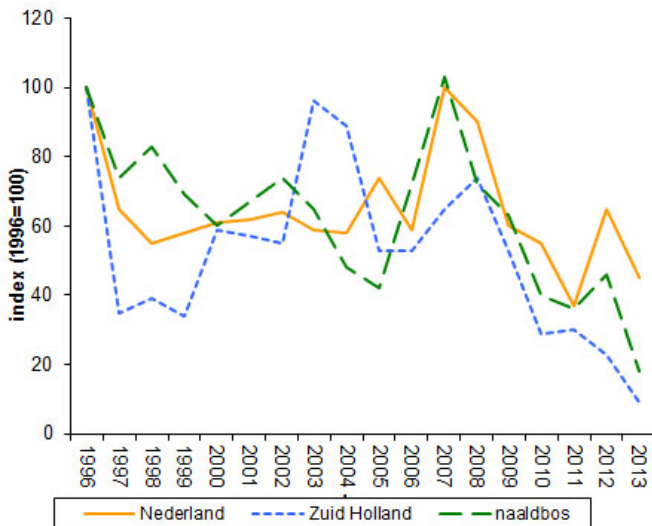
Meetnet Dagactieve Zoogdieren (BMP)

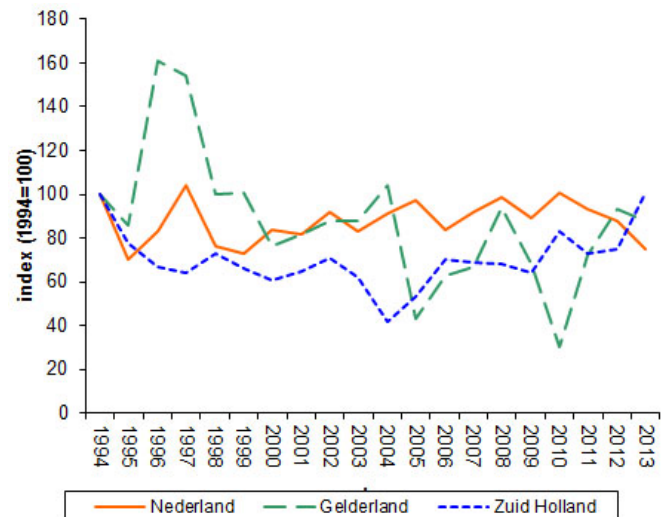
Figuur 3: Indexen van de aantalsontwikkeling van de haas in Nederland, Drenthe en Duinen Wadden in de periode 1997-2013 (bron: ZV/CBS).

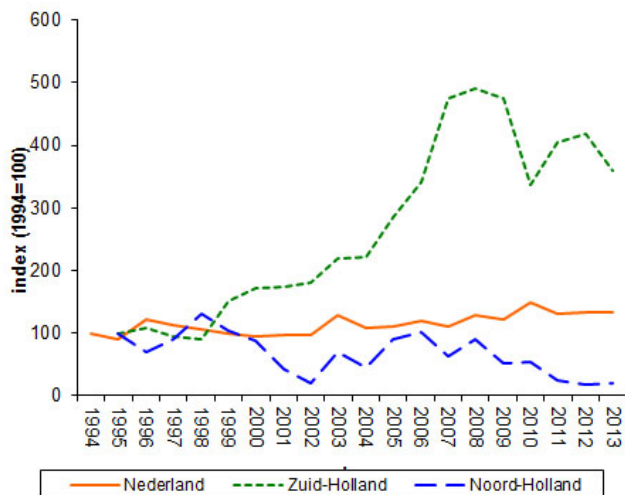
Figuur 4: Indexen van de aantalsontwikkeling van het konijn in Nederland, Zeeland en de duinen (BMP-tellingen) in de periode 1997-2013 (bron: ZV/CBS). Voor de duinen is tevens de aantalsontwikkeling weergegeven op basis van tellingen door terreinbeheerders.

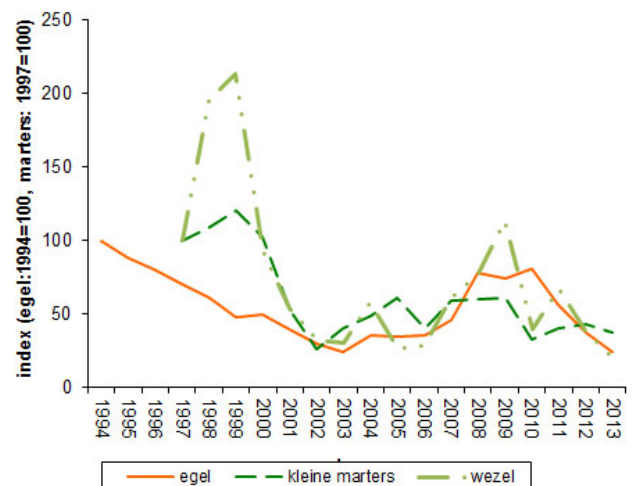
Figuur 5: Indexen van de aantalsontwikkeling van de eekhoorn in Nederland, Zuid Holland en naaldbos in de periode 1996-2013 (bron: ZV/CBS).

Figuur 6: Indexen van de aantalsontwikkeling van de vos in Nederland, Gelderland en Zuid Holland in de periode 1994-2013 (bron: ZV/CBS).

Figuur 7: Indexen van de aantalsontwikkeling van de ree in Nederland en Noord- en Zuid-Holland in de periode 1994-2013 (bron: ZV/CBS).

Figuur 8: Index van de aantalsontwikkeling van de egel, kleine marterachtigen (wezel, hermelijn en bunzing) en wezel in Nederland in de periode 1994-2013 (bron: ZV/CBS).

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (BMP)

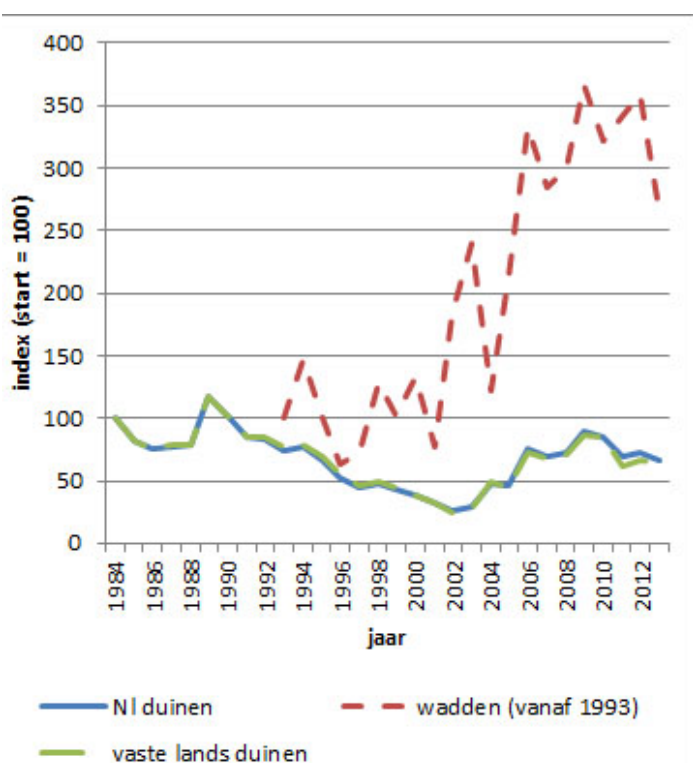
Zonder de hulp van de vrijwilligers, de vogelaars met hart voor zoogdieren, die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken, is dit meetnet niet mogelijk. Wij willen hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan. Daarnaast willen we de tellers die nog niet (of niet meer) meedoen opnieuw oproepen om de geringe tijdsinvestering die nodig is om zoogdierwaarnemingen door te geven, toch in

dit meetnet te stoppen. Ook Sovon willen we graag bedanken voor de bereidwillige medewerking, met name ook vanwege de positieve gevolgen van de wijzigingen bij de web-invoer van BMP gegevens voor het aantal getelde zoogdierplots.

Tom van der Meij (CBS) en Vilmar Dijkstra
Landelijk coördinator Meetnet Dagactieve Zoogdieren

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (konijn)

Sinds 1984 worden in de duinen op systematische wijze konijnen geteld door de terreinbeheerders. Dat gebeurt door 's avonds vaste routes te rijden met de auto waarbij konijnen die in het licht van de koplampen verschijnen, worden geteld. Zo gebeurt het 8 keer in het voorjaar en 8 keer in het najaar. Inmiddels zijn er verspreid langs de kust 22 transecten: 17 op het vaste land, en 5 op de Waddeneilanden. In dit artikel presenteren we de veranderingen in de konijnenstand in de duinen tussen 1984 en 2013.

Figuur 1: Geïndexeerde aantalsontwikkeling van het konijn in de duinen van Nederland, op de wadden en in de vastelandsduinen in de periode 1984-2013.

Ziekte en herstel

De berekende indexen over de hele kuststreek laten zien, dat de konijnenstand in de jaren 90 van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw inzakte tot slechts 20% van de omvang in 1984. Rond 1990 bereikte de virusziekte RHD Nederland. Deze ziekte zorgde voor een grote afname van de konijnenpopulatie in de kuststreek (figuur 1) en in de rest van het land (zie de resultaten van het project Dagactieve Zoogdieren BMP in deze Telganger). Myxomatose, de andere bekende konijnenziekte die de populatie zwaar aantastte, dateert al van de jaren vijftig, dus van lang vóór de start van dit meetnet. Het effect daarvan op de populatie is in deze grafiek dus niet te zien.

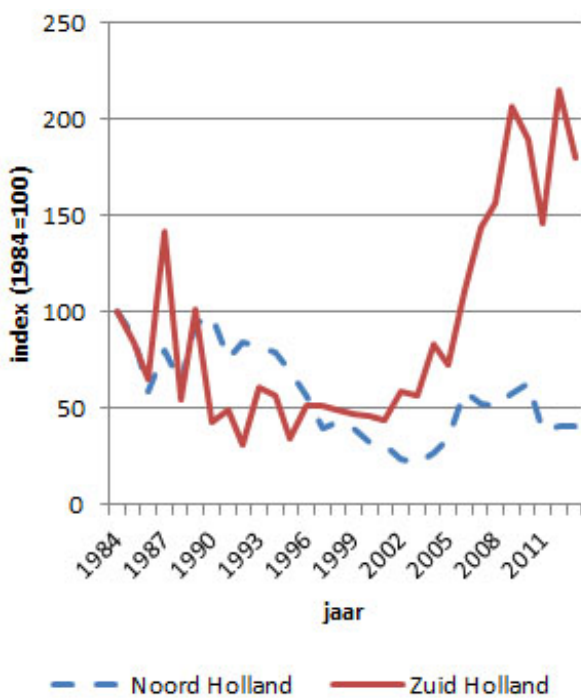
Na ruim een decennium van voortdurende achteruitgang door RHD begon de populatie zich in 2003 weer te herstellen. Dit herstel hield zeven jaar stand, maar de laatste vier jaar is er weer een lichte teruggang te zien. Over de gehele periode van 29 jaar dat er konijnen geteld worden is er sprake van een matige afname. De berekende trend over de afgelopen 10 jaar geeft een matige toename. Er is binnen de duinen wel een groot verschil in het herstel (figuur 1). Op de wadden is over de periode dat hier geteld wordt, sprake van een sterke toename tegenover een min of meer stabiele situatie in dezelfde periode op het vasteland. Op de trend van het duingebied aan de gehele Nederlandse kust heeft dit echter beperkt invloed, omdat het aantal Waddeneiland-telroutes relatief laag is en de tellingen op deze routes veel later zijn gestart. Van Terschelling werden over 2013 geen telgegevens ontvangen.

Ook binnen regio's in de vastelandsduinen is er duidelijk sprake van verschillende ontwikkelingen. Het blijkt dat in de duinen boven het Noordzeekanaal de konijnen het erg moeilijk hebben (matige afname). Terwijl in veel duingebieden ten zuiden van het kanaal de konijnen het veel beter doen (matige toename).

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (konijn)

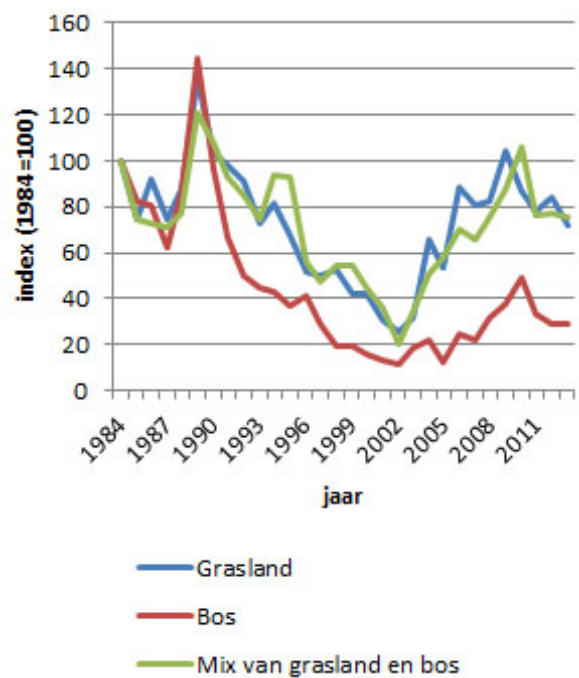
Figuur 2: Verdeling van het aantal getelde routes per jaar op het vaste land en op de wadden in de periode 1984-2013.

Figuur 3: Geïndexeerde aantalsontwikkeling van het konijn in Noord- en Zuid-Holland in de periode 1984-2013.

Figuur 3 laat zien hoe verschillend de ontwikkelingen in de provincies Noord- en Zuid-Holland zijn. Het konijn doet het in de duingebieden van Zuid Holland goed (matige toename), terwijl het aantal konijnen in Noord Holland matig is afgenomen. Vooral verder naar het noorden bij Bergen, Schoorl en in het Zwanenwater (bij Callantsoog) is het aantal konijnen bedroevend laag.

Waarschijnlijk heeft het geconstateerde verschil in ontwikkeling te maken met regionale verschillen in de populatieomvang en -dichtheid die de snelheid waarmee resistentie tegen ziekten ontstaat

Figuur 4: Geïndexeerde aantalsontwikkeling van het konijn in verschillende biotopen in Nederland in de periode 1984-2013.

beïnvloeden. Populatieomvang en -dichtheid verschillen bijvoorbeeld per biotoop en we zien dan ook verschillen in ontwikkelingen tussen biotopen. Vooral in struikrijke en beboste delen van het duin zijn de aantallen konijnen nog steeds laag en treedt nauwelijks herstel op (figuur 4). Over de gehele periode vanaf 1984 is echter zowel in grazige duinen, beboste duinen en in een mix van deze biotopen nog sprake van een matige afname.

Tom van der Meij (CBS) en Vilmar Dijkstra
Landelijk coördinator Meetnet Dagactieve Zoogdieren

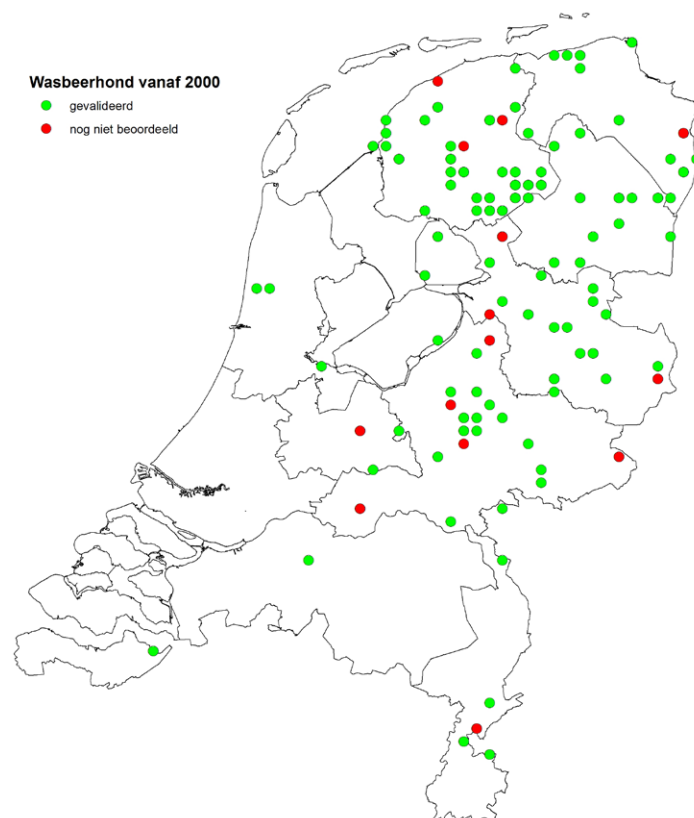
Een nieuwe hondachtige in Nederland: de wasbeerhond

Sinds 2012 is Nederland een zich voortplantende hondachtige rijker. In dat jaar werd er in ons land voor het eerst bewijs gevonden van een nest van wasbeerhond met jongen. Ook in 2013 werd voortplanting aangetoond en in beide gevallen vond dit plaats in Drenthe. De eerste melding in het wild in Nederland is afkomstig uit 1981 in Limburg en betrof zeer waarschijnlijk een uit gevangenschap afkomstig dier. In 1991 volgde een tweede melding. Dit keer een doodgereden dier in Groningen. Dit past goed bij de verspreiding van de soort in het aangrenzende Duitsland en daarmee kan dit de eerste wilde wasbeerhond voor Nederland zijn. Daarna werd het weer een tijd rustig met meldingen. Vanaf 2001 worden er weer dieren gemeld, waarbij het aannemelijk is dat het om wasbeershonden gaat (zie figuur). Vooral in het noordoosten van het land, maar ook enkele op de Veluwe en verder naar het zuiden tot en met Limburg. De waarnemingen in het midden en zuiden van het land betreffen vooral losgelaten of ontsnapte dieren. Het aantal gevalideerde waarnemingen ligt over de periode 2001-2013 op gemiddeld 4 waarnemingen per jaar.

De wasbeerhond is een kleine hondachtige van 4 tot 9 kg, wat vergelijkbaar is met een vos. De poten van een wasbeerhond zijn echter een stukje korter dan die van een vos. Een wasbeerhond zal je niet snel verwarren met een vos, maar eerder met een wasbeer of das. De vacht heeft namelijk overwegend zwarte, witte en grijze tinten. Het duidelijkste verschil met de das is de tekening op de kop. De das heeft een lichtgrijze kop met een horizontale zwarte streep die begint tussen de neuspunt en de ogen en tot achter het oor doorloopt, terwijl de wasbeerhond een grijze kop heeft waarbij vanaf de ogen de onderste helft zeer donker is. Wel is de neusbrug en de zone rond de neus weer lichter. Het verschil met de wasbeer zit hem met name in de staart. Die is bij de wasbeer langer en geringd. Daarnaast loopt de donkere koptekening bij de wasbeer wel over de neusbrug door.

De wasbeerhond is oorspronkelijk afkomstig uit het oosten van Azië, maar in de eerste helft van de 20ste eeuw zijn veel dieren verplaatst naar het westelijke deel van Rusland. Vandaaruit heeft de wasbeerhond zich verder richting het westen verspreid. Daarbij zal ook meegespeeld hebben dat deze soort met enige regelmaat als huisdier wordt gehouden en zich eenvoudig voortplant. Ontsnapte of losgelaten dieren versnellen dan het verspreidings- en vestigingsproces. De dispersie afstand die de jongen afleggen voor een eigen leefgebied is doorgaans 20 tot 30 km, maar kan met ruim 100 km ook groter zijn.

Er is een duidelijke voorkeur voor vochtige terreinen. Ze zwemmen dan ook goed. Uitgestrekte naaldbossen worden gemeden. In tegenstelling tot veel andere

Figuur 1: Waarnemingen van de wasbeerhond vanaf 2000.

roofdieren eten ze veel amfibieën en vissen. Verder zijn ze erg opportunistisch ingesteld. Opvallend is het ontbreken van haasachtigen in het voedsel. Waarschijnlijk is dit een afspiegeling van het foerageergedrag, het zijn geen snelle jagers, maar eerder verzamelaars.

Wasbeershonden zijn monogaam en gebruiken een leefgebied van 150 tot 600 ha. Er is een grote overlap met naburige paren, maar in de kern van het leefgebied worden geen andere soortgenoten geduld. Een paar gaat doorgaans samen op zoek naar voedsel. Als je dus een wasbeerhond ziet, dan is er een redelijke kans dat er een tweede in de buurt is. De paartijd ligt aan het eind van de winter, waarna er eind april/begin mei doorgaans 6 tot 9 jongen geboren worden. Nesten kunnen echter ook veel groter zijn (tot 19 jongen). De sterfte in het eerste levensjaar ligt met ongeveer 80% wel hoog. De jongen verlaten vanaf augustus al het ouderlijke leefgebied en kunnen zich in het tweede levensjaar al voortplanten.

Uit een risicoanalyse die is uitgevoerd door Bureau Mulder-natuurlijk (Mulder 2011). Komt naar voren dat de soort weinig schade aan ecosystemen veroorzaakt. Wel kunnen kleine geïsoleerde populaties van amfibieën en grond broedende vogels in moerasgebieden nadelig beïnvloed worden. Daarnaast kan de wasbeerhond ziekten en parasieten onder zich hebben waar de mens ook gevoelig voor is, zoals Trichinella en vossenlintworm.

Een nieuwe hondachtige in Nederland: de wasbeerhond

In verschillende landen in Europa worden jaarlijks grote aantallen wasbeerhonden geschoten. Zo werden in de periode 2006-2009 in Duitsland jaarlijks ongeveer 30.000 dieren geschoten. Dat voorkomt niet dat de soort zich over geheel Duitsland aan het verspreiden is. De verwachting is dat in de toekomst ook nagenoeg geheel Nederland door de wasbeerhond veroverd gaat worden. Dat zal met name vanuit de noord-oostelijke provincies gaan plaatsvinden, omdat deze grenzen aan het actuele leefgebied in Duitsland.

Vilmar Dijkstra

Dit artikel is eerder verschenen in de 'Exoten Nieuwsbrief'. Deze nieuwsbrief verschijnt vier keer per jaar en informeert over exoten van alle soortengroepen in Nederland. Eerder verschenen nummers zijn te vinden op de website van de Zoogdierverseniging (zoeken op 'exoten nieuwsbrief'). Wil je de nieuwsbrief in het vervolg automatisch digitaal ontvangen? Meld je dan aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten.

Ziekten bij rode eekhoorns?

Eind augustus bereikte ons het bericht dat er in Twente eekhoorns uit de boom vielen. De vraag is dan natuurlijk wat er aan de hand is. Gaat het om een ziekte en welke ziekte is dat dan? Het is bekend dat er, net als bij elke andere diersoort in het wild, af en toe ziekten bij eekhoorns optreden, maar welke dat precies zijn is veel minder bekend. Zelfs van de epidemie die medio vorige eeuw een groot deel van de Europese populatie decimeerde is relatief weinig bekend. Er wordt verondersteld dat het toen ging om een parapokkenvirus dat verwant is aan het myxomatosevirus dat onder konijnen rondwaart en zijn tol eist. In hoeverre het parapokkenvirus (nog) in Nederland voorkomt is niet bekend. In Groot Brittannië komt het parapokkenvirus in ieder geval nog voor. Daar heb je zelfs de bijzonder ongelukkige omstandigheid dat de daar alom aanwezige grijze eekhoorn drager is van het parapokkenvirus, maar er zelf doorgaans niet ziek van wordt. Hij kan de ziekteverwekker echter wel doorgeven aan de rode eekhoorn, die er meestal aan sterft. Zo wordt de strijd om het voortbestaan tussen deze twee eekhoornsoorten wel heel ongelijk. Sinds 1950 is de rode eekhoorn in Groot Brittannië met maar liefst 95% afgenomen.

Er worden af en toe ook nieuwe ziekten ontdekt. In Schotland zijn sinds 2006 enkele gevallen gevonden waarbij rode eekhoorns stierven aan een bacterie die verwant is aan de bacterie die bij mensen lepra veroorzaakt. Men verwacht niet dat deze nieuwe ziekte een gevaar voor mensen oplevert. Geïnfecteerde dieren verliezen hun vacht en krijgen pijnlijke zwellingen rond de neus, oren en handen en voeten. Het zijn overigens ziekteverschijnselen die ook van het parapokkenvirus bekend zijn. Aanvullend onderzoek moet dan duidelijk maken om welke ziekteverwekker het gaat.

Foto: Eekhoorn / © Aaldrik Pot

Ziekten bij rode eekhoorns?

De Zoogdiervereniging wil in samenwerking met het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC) meer informatie verzamelen over ziekten bij eekhoorns. Daarom roepen we iedereen op om dood gevonden eekhoorns aan te melden via www.zoogdiergezien.nl.

Als de dode dieren nog vers zijn, dan kan er bovendien onderzoek plaatsvinden naar de doodsoorzaak. Bij verkeersslachtoffers, waarbij het dier nog intact is, kunnen we de eventuele aanwezigheid van ziekten onderzoeken. Als u een verse dode (intacte) eekhoorn vindt, dan willen we u vragen zo spoedig mogelijk contact op te nemen met het DWHC en het meldingsformulier op www.dwhc.nl in te vullen. Zij regelen dan dat het dier bij u wordt opgehaald voor onderzoek.

Voor onderzoek naar onverwachte- of buitengewone sterfte en de doodsoorzaak kunt u dode wilde dieren inleveren bij DWHC.

- vul het DWHC meldingsformulier in op www.dwhc.nl onder de knop: [meld hier uw dode dier](#)
- DWHC neemt vervolgens contact met u op
- alleen verse dode dieren kunnen worden onderzocht (max 1 dag dood)
- verkeersslachtoffers of doodgebeten eekhoorns moeten nog intact zijn
- bij aanname van het dier wordt het opgehaald (postcode-adres), dan wel kan het dier van maandag t/m vrijdag 8.30 - 16.00 u worden ingeleverd bij de sectiezaal van Diergeneeskunde te Utrecht
- dieren koel bewaren (4 °C), NIET invriezen
- dieren dubbel verpakken in twee plastic zakken, zie handleiding op www.dwhc.nl → praktische informatie

Vilmar Dijkstra

Foto: Eekhoorn / © Aaldrik Pot

Nieuw! NEM Nieuwsbrief

Naast de Telganger ontvangen deelnemers aan NEM projecten vanaf nu ook de NEM nieuwsbrief.

In deze digitale nieuwsbrief staan voor de verschillende meetnetten aankondigingen, nieuwtjes maar ook herinneringen bijvoorbeeld voor het aanleveren van gegevens. Waar mogelijk gebruiken we deze NEM-nieuwsbrief voor communicatie aan de deelnemers van een meetnet. Alleen belangrijke dingen tussen de verschijningsdata en persoonsgebonden informatie wordt nog afzonderlijk

verstuurd.

Voor iedereen die deelneemt aan de NEM meetnetten is het dus belangrijk om de nieuwsbrief te ontvangen.

Voor vragen of opmerkingen over deze nieuwsbrief kan je je wenden tot info@zoogdiervereniging.nl. Meetnet-specifieke vragen kan je sturen aan de landelijk coördinator van het betreffende meetnet.

NEM team

Wat leeft er in jouw tuin?

Egels, vleermuizen, marters of eekhoorns in je tuin? Meld je aan voor de Jaarrond Tuintelling en doe zo mee aan het grootste tuinonderzoek van Nederland.

Tuinen beslaan een groot deel van Nederland, maar wat er allemaal in leeft aan verschillende soorten vogels, vlinders, zoogdieren, amfibieën en insecten weten we nauwelijks. Met het nieuwe project, de Jaarrond Tuintelling, proberen we dat beter in beeld te krijgen.

De Jaarrond Tuintelling is een gezamenlijk project van de Zoogdierverseniging, Sovon, de Vlinderstichting, RAVON, EIS, FLORON en de Vogelbescherming. Het doel is om met hulp van bewoners systematisch gegevens te verzamelen over welke soorten in en rondom tuinen voorkomen. Deze gegevens dragen bij aan een beter inzicht in de aanwezigheid van soorten en de mogelijke veranderingen op grotere schaal.

Exclusieve toegang

Voor het verzamelen van deze belangrijke tuin informatie hebben wij jouw hulp nodig. Het doel is om zoveel mogelijk mensen in Nederland te laten tellen. In eerste instantie stellen we de telling echter aan een beperkte groep deelnemers open. We zoeken een enthousiaste groep mensen die de methodiek en het invoeren wil testen via een betaversie.

We vragen betadeelnemers expliciet om mee te denken over hoe we onze telling en website verder kunnen optimaliseren. Dit alles om ervoor te zorgen dat de website zo goed mogelijk aansluit bij de wensen van (toekomstige) tellers. Ben je geïnteresseerd, meld je dan via tuintelling.nl en krijg exclusieve toegang tot de betaversie van de website.

Resultaten

Starten met tellen levert nu al bruikbare informatie op. Als teller kun je zelf kiezen welke soortgroepen je doorgeeft. Dus naast egels en andere zoogdieren kun je ook vogels of vlinders tellen bijvoorbeeld. Je hebt bovendien direct toegang tot je eigen telresultaten en de landelijke totalen.

Het project wordt gefinancierd door Vogelbescherming en programma Groen en Doen van het ministerie van Economische Zaken.

Neeltje Huizenga

Foto: Egel / © Ernst Dirksen Fotografie

Foto: Mol / © Wesley Overman

Foto: Rosse woelmuis / © Wesley Overman

Foto: Huismuis / © Wesley Overman

Agenda

Oktober

za 18 en zo 19: [Tweede vleermuiskastensymposium](#)
vr 24 t/m zo 26: NOZOS; [Muizeninventarisatie Wormer- en Jisperveld](#)
za 25: [VLEN-dag](#)

November

di 4, 11 en 18: [Cursus Vleermuizen en Planologie](#)
za 15: [ALV en Sleutelvrijwilligersbijeenkomst](#)
za 22: [ProCo-dag zolder- en wintertellingen](#)

December

-

Januari

do 22: [Cursus lanenbeheer voor vleermuizen](#)

Uitgelicht

Tweede vleermuiskastensymposium

De tweede editie van de "European Bat House Meeting" vindt op 18 en 19 oktober 2014 plaats in Brasschaat, België. De voertaal is Engels. Het programma en het registratieformulier vind je op <http://symposium.vleermuiskasten.nl>. Daar kan je ook de filmpjes met de voordrachten van het eerste symposium bekijken.

ALV en Sleutelvrijwilligersbijeenkomst

Op 15 november a.s. is de Algemene Ledenvergadering van de Zoogdiervereniging. Aansluitend op de ledenvergadering is een bijeenkomst met werkgroepen en andere vrijwilligers. Naast een kort binnenprogramma gaan we naar buiten voor een bever- en otter excursie door de werkgroep CaLutra. Meer informatie en het programma zijn te lezen in de uitnodiging op de website <http://www.zoogdiervereniging.nl/node/1803>.

Colofon. Ieder half jaar rapporteert de Zoogdiervereniging over verrichte activiteiten, actuele zoogdiergerelateerde ontwikkelingen en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VONZ) in de Telganger. Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mogelijk door financiering door het Ministerie van Economische Zaken. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor Statistiek. Opdrachtgever: Ministerie van Economische Zaken.

De basis van elke Telganger is de database van de Zoogdiervereniging. Deze is gevuld met gegevens die zijn verzameld door vele vrijwilligers, medewerkers van de Zoogdiervereniging, leden van werkgroepen van de Zoogdiervereniging en waarnemingen die zijn binnengekomen via de websites <http://waarneming.nl> en <http://www.telmee.nl>. Alle waarnemingen worden door de Zoogdiervereniging beoordeeld op juistheid, voordat deze in de database komen en uiteindelijk in de Nationale Database Flora en Fauna.

Adres: Zoogdiervereniging, Natuurplaza (gebouw Mercator 3), Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon: 024-7410500
Website: www.zoogdiervereniging.nl, www.telmee.nl en www.vleermuis.net

